

Submitted: November 2018
Revised: December 2018
Accepted: December 2018

ULUSLARARASI GÜVENLİK YAKLAŞIMLARININ TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ VE YENİ TEHDİTLER

Selahaddin Bakan¹ Sonay Şahin²

Özet

Devlet ve egemenlik kapsamında uluslararası ilişkileri belirleyen temel unsurların başında güvenlik gelmektedir. Güvenlik kavramı, tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde farklı koşullarda ortaya çıkan tehdit ve risklere göre ve uluslararası teoriler kapsamında şekillenmiştir. Soğuk Savaş döneminde ve öncesinde devlet merkezli, askeri güç odaklı bir bakış açısı olan realizmde güvenlik yaklaşımı etkin olmuştur. 1970'li yıllarda dünya, petrol şokları, çevre felaketleri, nükleer felaketler, gibi bir devletin tek başına baş edemeyeceği küresel güvenlik tehditleri ile sarsılmış ve askeri güç odaklı olan realizm güvenlik yaklaşımı, artan bu tehditlerin çözümünde yetersiz kalmıştır. Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında güvenlik kavramı uluslararası teoriler ışığında tekrar değerlendirilmiştir ve güvenlik kavramı sosyal, siyasi, ekonomik çevresel boyutlarda genişlemiştir

Anahtar kelimeler: Realizm, Neo-realizm, Karşılıklı Bağımlılık, Güvenlik

HISTORICAL TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL SECURITY APPROACHES AND NEW THREATS

Abstract

Thinking the State and its sovereignty, security is one of the main concerned area as it determines the international relations. The concept of security formed by international theories according to changing periods and conditions in its historical process. During the Cold War, state centred and military based Realist approach was active. However, petrol shocks of 1970's, environmental disasters, nuclear disasters have shown us that a nation state alone cannot cope with all those problems as they occur beyond the more than one nation state. Thus, realism stood behind the reality of the changing World. The concept of security has been reevaluated and extended in political, social, economic, and environmental dimension.

Keywords: Realism, Neo-realism, Mutual Addiction, Security.

¹ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Malatya, Türkiye, selahaddin.bakan@inonu.edu.tr

² Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Malatya Türkiye

GİRİŞ

Uluslararası ilişkileri belirleyen temel unsurların başında gelen güvenlik kavramı, zamana, mekâna ve dönemin koşullarına göre farklılık göstermekte olup, ilerleyen teknoloji ve değişen koşullarla birlikte bu kapsamda kullanılan araç ve gereçlerde zaman içerisinde değişmekte ve ilerlemektedir. Dış tehlikelere karşı ilkel dönemlerde insanoğlu ateş, taş, orak ile kendini savunurken zaman içerisinde niteliği ve niceliği değişen risk ve tehditlere karşı kullanılan savunma araçları ve stratejilerde değişime uğramıştır.

Güvenlik kavramından bahsedebilmek için herhangi bir risk veya tehdidin olması ve ayrıca neyin, kimin güvenliği sorusunun karşılığını bulması gerekmektedir. Söz konusu risk ve tehditler de zaman mekâna ve olaylara göre farklılık gösterdiği gibi aynı şekilde kimin ve neyin güvenliğinin karşılığı da değişmektedir. Örneğin Soğuk Savaş döneminde sadece sınırların korunmasına yönelik askeri güç odaklı güvenlik politikaları mevcut iken Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında değişen sosyo-ekonomik ve çevresel koşullarla birlikte sınırları aşan tehditler kapsamında güvenlik kavramı birçok boyutta ele alınmıştır.

Soğuk Savaş döneminde, devlet merkezli, askeri güç odaklı bir bakış açısı olan realizm güvenlik yaklaşımı etkin olmuştur. Realizmde askeri güvenlik konuları birinci derecede yer alırken, ekonomik, sosyal, çevresel konular ikinci derecede güvenlik unsurları olarak kalmıştır. 1970’li yıllarda dünya petrol şokları, ekonomik krizler çevre felaketleri, nükleer felaketler, sınırları aşan sosyal hareketler gibi bir devletin tek başına baş edemeyeceği küresel güvenlik tehditleri baş gösterince askeri güç odaklı realist güvenlik yaklaşımı uluslararası teorisyenler tarafından eleştirilmiştir.

I. Dünya Savaşı sonrasında savaşın yıkıcı etkisini bertaraf için Liberalizm etrafında şekillenen İdealizm ve BM tarafından ortaya atılan kolektif güvenlik anlayışı dünya barışını savunmuştur. Ancak II. Dünya Savaşının patlak vermesi ile pratikte uygulanamamış ve kökeni Thucydides ve Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes’un düşüncelerine dayanan güç odaklı devlet yönetimini savunan Realizm bu dönemde etkin olmuştur. Soğuk Savaş döneminde de her ne kadar ekonomik bütünleşmeler ve ABD nin kapitalist liberal politikaları uygulasa da realizm etkinliğini korumuştur. Ancak 1970’li yıllarda patlak veren petrol şokları ekonomik krizlerle birlikte küresel boyutlarda artan küresel ısınma, erozyon, biyoçeşitliliğin azalması, açlık, hastalık, yoksulluk, göç, aşırı nüfus artışı, terör, organize suçlar vs. tehditlerin artmasıyla uluslararası güvenlik kavramının içeriği diğer Marksist, Neoliberalist teoriler ve uluslararası ilişkiler ekol ve okulların çalışmaları ışığında tekrar ele alınmıştır.

1. GÜVENLİK KAVRAMI

1.1.Güvenlik Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Güvenlik kavramının, farklı perspektiflerde çok çeşitli tanımlamaları mevcut olup, ulusal/uluslararası disiplinde içinde barındırdığı unsurlarıyla tarihsel süreç içinde gelişen siyasi, ekonomik, sosyal olaylar çerçevesinde kapsamı genişlemiştir.

Güvenlik anlayışı öncelikle bireylerin yaşadığı çevrenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ulusal, uluslararası kurum ve kuruluşlara göre farklılık göstermektedir. Ayrıca bir tehlikeye yönelik tedbir alma ve savunma algısı üzerine kullanılan güvenlik kavramı, coğrafi bölgelerin stratejik önemine göre bölge güvenliği, toplumun, devletin, uluslararası ve diğer grupların ve dolayısıyla bireyin güvenliği gibi birbirini etkileyen unsurları içermektedir (Dedeoğlu, 2008: 21-24). Kelime anlamı Latince “se-curus” kelimesi orijinininden türeyen İngilizce güvenlik kelimesinin karşılığı “security” dir. Ortak bir tanım mevcut değildir. Birçok araştırmacının tanımı bulunmaktadır.

Mesjasz güvenliği genel anlamda “kaygıdan üzüntüden emin olma, risk veya endişenin olmadığı bir durum” olarak tanımlamıştır (2004: 4). Brauch ise “sosyal bilimlerde genel çerçeve ve boyutlara tekabül eden, bireylere konulara, toplumsal adetler ile değişen tarihsel şartlara ve durumlara uyarlanan temel bir kavram” olarak tanımlamıştır (2008: 2).

Güvenlik olgusu insanlık tarihinde ilk zamanlar, dış tehditlerden korunmak amaçlı ilkel araç ve gereçlerle gerçekleşmiştir. Yerleşik hayata geçtikten sonra toplumsal yaşamın başlaması ve teknolojinin ilerlemesi ve savaşlarla birlikte güvenlik kavramının kavramsal boyutu, kullanılan araçlar ve yöntemleri de değişmiştir. Tarih boyunca Persler, Romalılar, Hunlar gibi daha birçok devletler, imparatorluklar yayılmalarını veya varlıklarının devam ettirmek üzere birçok savaş yöntemlerine başvurmuşlardır. Ancak savaşlara paralel anlaşmalar barış sözleşmeleri de insanlığın bir arada yaşaması doğasında birlikte gelişmiştir ve güvenliğin normları belirlenmiş teorik çalışmalarla devam etmiştir.

Güvenlik kavramı tarih boyunca her devletin, toplumun değerleri, kültürü, bulunduğu coğrafyanın genel karakteristik özelliklerine göre değişirken aynı zamanda bireyler, gruplar ve devletlerin arasında sürekli güvenlik-tehdit ilişkisi ile doğru orantılı olan çatışma-uzlaşma ilişkisi söz konusudur. Bu bağlamda bakıldığında uluslararası olaylar çerçevesinde güvenlik, ilk uygarlıklarda antik dönemlerde M.Ö. Sümer site devletlerine kadar

uzanmaktadır. Güvenliği oluşturma endişesinin ilk formel biçimi, ilk monarşik yapıyı kuran M.Ö. 16. yüzyılda Hititler olmuştur. M.Ö. 1340 yıllarında Mısır ve Hititler arasında çıkan anlaşmazlıklar sonrası yaşanan Kadeş Savaşı sonrasındaki ilk yazılı anlaşma olan “Kadeş Antlaşması” ile sınır güvenliği sağlanmıştır. Bu süreci izleyen bir başka örnek, M.Ö. güçlenen Perslerin, Yunan Sitelerine tehdit oluşturmasıdır. İmparatorluk olarak büyük tehlike oluşturan Perslere karşı Yunan Siteleri birlikte hareket etmiş ve ilk uluslararası örgütlenme nezdinde ve bir tür deniz savunma örgütü olarak görebileceğimiz M.Ö. (478) Attik Delos Deniz Birliği kurulmuştur. Güçlü pers ordularına karşı daha zayıf olan Yunan sitelerini başarılı olmalarında etkili olduğu düşünülen bu site birliği oluşumu ile birlikte o dönemlerde güvenlikle doğru orantılı olması söz konusu olan, her türlü teknik/bilgi ve ekonomik üstünlüğe sahip olmaları da Yunan uygarlığının Başarısının nedenleri arasında önemlidir (Dedeoğlu, 2008: 21-23).

İlk ve orta çağlarda uluslararası görünüm; birbirinden kopuk dünya sisteminde egemen bağımsız devletler yerine hanedan, site, uygarlık gibi emperyal hareket eden siyasal topluluklar egemendi. Çin, Hindistan, Mezopotamya, Pers ve Mısır gibi uygarlıklar birbirlerine hâkim olma çabası içerisinde kapalı bir sistem olarak hareket etmişlerdir. Örneğin, Roma İmparatorluğunun birçok etnik yapıyı içerisinde barındıran kozmopolit bir yapısı olduğu halde, Romalıların dışında hiçbir topluluğa eşit yurttaş hakları verilmemekte ve hatta bu topluluklar, ayrı hukuk normları dâhilinde muamele görmekteydiler (Kurubaş, 2015: 17). Anlaşıyor ki site devletleri olsun emperyalist devletler olsun zaman zaman kendi özellikleri çerçevesinde birlikler kursa da askeri güç odaklı güvenlik sistemlerini kurmuşlardır.

Ashında, egemenlik savaşları Paleolitik dönemde avcılık-toplayıcılık faaliyetleri ile doğayla iç içe yaşarken, Neolitik dönem ile birlikte yerleşik hayata geçip, artı ürün elde ettikten sonra ortaya çıkmıştır. Artı ürünü elde tutma ve diğer topluluklara karşı savunma amacı ile insanın insana tahakkümü ve doğaya tahakkümü devam etmiştir (Çiğdem, 1997). Ayrıca keşfedilen yeraltı kaynakları hem siyasal hem de ekonomik açıdan uygarlıkların gelişmelerinde ve egemenlik savaşlarında önemli katkıları vardır. Örneğin, demirin keşfi ile tarım ekonomisi gelişmiş savaş silahları gelişmiştir. O dönemde dünyada askeri dengeler kökten değişmiş, savaş teknikleri ilerlemiştir. En büyük sonucu da o yıllardaki Ortadoğu'nun büyük imparatorluklarına yapılan savaşlardır. Ayrıca tarım araç ve gereçleri (orak, sapan gibi) nin yapımında toplumlarda uzmanlaşma ve farklı ürün sayısının artması ile yerleşik tarım toplumları oluşmuştur (Mcneill, 2008: 83, 84). Uluslararası toplumlarda bu tür değişiklikler ve teknik ilerlemeler arttıkça güvenlik uygulamalarının niteliği de değişmiştir. Teknik ilerlemeler ve değişimlerle birlikte sosyo-ekonomik, kültürel değerlerin de önemli etkisi olmuştur. Ortaçağ döneminde Avrupa'da, sosyo-ekonomik değerler ve güvenlik sistemi, Hristiyanların bir araya gelmesini amaçlayan din olgusu ile şekillenmiştir. Bu dönemde Avrupa'da din toplumsal güveniğin koruyucu dinamiği olmuştur. Ayrıca aynı dinden veya mezhepten olmayanla (Hristiyan-Musevi-Müslüman) mücadele etmek uluslararası önemli güvenlik politikalarının temelini oluşturmuştur. Doğu Akdeniz'de ekonomik nedenlerle Müslümanlarla yapılan ticari mücadeleler Haçlı seferlerini ortaya çıkarmış ve haçlı seferleri sonrası doğu ticaret yollarının açılması, bu yolların güvenliğinin denetlenmesi ile neticelenmiştir. 11. Yüzyıldan sonra ticaretin gelişmesi ile Avrupa'da kapalı tarım ekonomisi yerini yeni tarım alanlarının açılmasına bırakmıştır. Batı da gelişen bu olaylar dini iktidar ve siyasal iktidar mücadelelerine neden olmuş ve bu durum güvenlik boyutunu ve güvenliği sağlayıcı araçların çeşitlenmesini beraberinde getirmiştir (Dedeoğlu, 2008: 24-26).

Dini ve siyasal bu iktidar mücadelesinde bilimsel, teknolojik gelişmelerle birlikte elde edilen veriler ışığında coğrafyalarını geliştirmek veya kendi topraklarında olmayan doğal kaynaklara sahip olmak amacıyla dünya tarihinde sömürgeler oluşturan Avrupa devletleri yeni coğrafi keşiflerle birlikte çatışma niteliğinde yerli halklarla yaptıkları çatışmalar da tarihsel süreçte önemli bir yeri vardır. Asya'da Afrika'da koloniler kurup, yüzyıllarca bu bölgelerin her türlü zenginliğini kendi ülkelerine taşıyan Sömürge Devletleri güç ve zenginlik çabası içinde ekonomik ve askeri gücü kontrolleri altında tutmak için verdikleri mücadele ayrıca büyük savaşlara yol açmıştır. Ancak, kendi devletlerinin güvenliğini güç ve zenginlik, ekonomik büyüme dengesinde kuran sömürge devletlerine karşı yerel halklar kendilerini sadece savunmalarına yönelik yerel çatışmaları ile güvenliklerini sağlamaya çalışmışlardır. Sömürgeciliğe karşı bu yerel direniş, temel olarak, sömürgecilik karşıtlığı değil, küçük yerel meseleleri içeren olaylar dâhilinde kalmıştı (Buzan, 2008: 110, 111).

Batı ülkelerinin yüzyıllarca, sömürgeleşme politikaları devam etmiş olup, keşfettikleri ülkeleri sömürgeleştirerek çevresel varlıklarını kendi ülkelerine akmasını, ticaret ve çevresel varlıklara giden yolların denetimini sağlamışlardır. Bu politikalar çerçevesinde de uluslararası güvenlik anlayışı, kaynak denetimi çerçevesinde gelişmiştir. 14. ve 15. Yüzyıllarında Avrupa ülkelerinin Asya ve Afrika ülkelerinde başlattığı keşiflerle ortaya çıkan kapitalist dünya sistemi ile çevreye geri dönüşü olmayan zararlar verilmiş ve 18. ve 19. yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte de sermayenin batıya akması ve burada oluşan artan refah ve güney bölgelerindeki sefalet bağlamında (kuzey) merkez-(güney) perifer ülke ayrımını ortaya çıkarmıştır. Zaman içerisinde kapitalizmle birlikte nüfus, enerji, kentleşme ve sanayileşme alanlarındaki değişimler küresel boyutta çevresel, sosyo-ekonomik güvenlik sorunlarına neden olmuştur (Foster, 2002: 13,14). Kuzey-güney ayrımında Batı Ülkeleri, ABD ve Japonya gibi hegemon merkez ülkelerinin kaynak denetimi üzerinde şekillendirdiği güvenlik stratejilerini ülke çıkarları doğrultusunda izlemişlerdir. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise, sömürgeciliğin sona ermesi ile ulus

devletler bağımsızlıklarını elde etmişler ve hegemon güçler arasındaki kaynak denetiminin, dolayısıyla güvenlik stratejilerinin boyutu değişerek bölgesel bir hal almıştır (Buzan, 2008: 109-112).

Dünya, kaynak paylaşımı veya yeryüzünde stratejik kaynaklara hakim olma mücadelesi nedeni ile I. Dünya ve II. Dünya Savaşları gibi insanlık tarihinin her yönden en yıkıcı savaşları ile karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu savaşların neticesinde ortaya çıkan sosyo-ekonomik tahribatları onarmak ve daha da güçlendirmek için izlenen strateji ve politikalar çerçevesinde güvenlik kavramı da değişmiştir. Şöyle ki, savaş dönemlerinde devlet harcamalarının çoğunluğunun askeri ve jeopolitik alanda kullanılması, sosyal, ekonomik mekânsal sorunların artmasına ve özellikle sömürgelerinden kurtulan ulus-devletlerin sınırlarının daha da güçlenmesine neden olmuştur. Bu nedenle büyük savaşların engellenmesi, küçük ulus-devletlerin kontrol altına alınması göz önünde bulundurulmuştur. Bu süreçte uluslararası ilişkilerin kuvvetlendirilmesi, insan haklarının, barış ve güvenliğin korunması, sosyal gelişmenin sağlanmasını amaçlayan BM sözleşmesi (1945) imzalanmıştır. Sonrasında 1949 yılında üye ülkelerinin, özgürlüğü, demokrasiyi, bireylerin haklarını korumak ve ayrıca Doğu Bloğu tehdidine karşı da bir güç birliği oluşturmayı amaçlayan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'nun kurulması gerçekleşmiştir (Uğurlu, 2009: 77, 78). Batı Bloğu karşısında SSCB'nin etkin olduğu Varşova Paktı kurulmuştur. "Soğuk Savaş döneminde ideolojik temelli ve iki karşıt kutuplu uluslararası sistemde, Batı bloku için hür dünyanın korunması; Sovyetler için sosyalist ideolojinin değerleri ile birlikte korunması" amacı ile oluşturulan bu blokların aslında temel hedefinde her iki tarafın korunmasına yönelik savunma sistemlerini geliştirmek yatmaktaydı (Demiray ve İşcan, 2008: 149). Bu gelişmelerle ortaya çıkan dünya rekabet dengesi çok kutupluluktan iki kutuplu dünyaya geçmiştir. Bu dönemde nükleer silah üretimi, bölgeler arasında iki süper gücün kontrol mücadelesi birçok savaş ve gerginliğe neden olmuştur (Buzan, 2008: 112,113).

Egemen devlet anlayışı ile uluslararası teoriler çerçevesinde bakıldığında Soğuk Savaş döneminde realist yaklaşımın birçok örneği görülmüştür. Bu anlayışla uygulanan politikalar ile II. Dünya Savaşı sonrası kamuoyunda oluşan silahsızlanma beklentisine karşılık silah teknolojisindeki ilerleme ve bu politikaların dünya geneline yayılması ile neticelenmiştir. Bu dönemde özellikle iki süper güç tarafından batı-doğu blokları arasında nükleer silahların geliştirilmesi, uzun menzilli silah kullanımı ile birlikte bombalama uçağı gibi savunma araçları ve silah üretimine önem verilmiştir. Aynı dönemde sömürgelerinden kurtulan küçük uluslar ile sömürgeci güçler arasında güvenlik stratejisi daha çok gerilla ve konvansiyonel silahlar çerçevesinde olmuştur. Bu gelişmeler ülkelerin enerji ihtiyacını belirginleştirmiş ve ham petrolü ile zengin Ortadoğu ülkeleri bu rekabetin odağında nükleer, kimyasal silahların üretildiği bölge haline gelmiştir (Tuna, 2003: 165-170).

Yüzyıllardan bu yana süregelen bu savaşlar, ölçsüz kaynak kullanımı gibi nedenlerle son yüzyılın ikinci yarısında sosyo-ekonomik ve çevresel sorunlar artarak devam etmiştir. Özellikle 1970'lerin sonunda yaşanan büyük çevre felaketleri, uluslararası petrol şokları gibi sınırları aşan büyük sorunların yaşanmasıyla, güvenlik kavramı değişmiş ve kapsamı genişlemiştir. Ulusal güvenlik kavramına, sosyal, ekonomik ve çevresel konular dâhil edilmiştir. Bu kapsamda çevre felaketleri, ozon tabakasının delinmesi, tarım arazilerini azalması, çölleşme, açlık, yoksulluk, mülteci, göç vs. gibi kendini küresel boyutta gösteren tehditler ortaya çıkmış ve güvenlik tehditlerinin çeşitliliği artmıştır. Ayrıca güvenlik tehdit algılamalarında önemli değişikliklere neden olan 11 Eylül 2001 yılında meydana gelen ABD' de İkiz Kulelere yapılan terör saldırısı ile kapsamı genişletilen güvenlik kavramı içerine terör, organize suçlar, kaçakçılık, etnik ve dinsel çatışmalar gibi vb. tehdit unsurları da dahil edilmiştir (Gurcan, 2012: 73). Küresel hal alan ve tek başına bir ülkenin baş edemeyeceği bu sorunlar ve tehditler karşısında güvenlik politikaları kolektif güvenlik mantığı çerçevesinde oluşmaya başlamıştır. Soğuk savaş dönemi koşullarında geleneksel güvenlik kavramı çerçevesinde ulusal çıkarların korunmasına yönelik askeri güvenlik kavramı, uluslararası sorunların çözülmesinde ve küresel güvenlik konularında karşılıklı bağımlılığı ve işbirliğini öne çıkarmıştır (Bilgin, 2006: 15). Tarihsel süreçte gelişen tüm bu olaylar ve ortaya çıkan yeni tehditler, küreselleşme ile birlikte teknolojik, sosyal, ekonomik sınırların ortadan kalkması gibi nedenlerle de çözülmesi zor uluslararası bir sorunsal ile kendini göstermiştir.

2. Uluslararası Güvenlik Yaklaşımları

Devlet ve egemenlik kapsamında uluslararası ilişkileri belirleyen temel unsurların başında güvenlik gelmektedir. Güvenlik kavramı, tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde farklı koşullarda ortaya çıkan tehdit ve risklere göre şekillenmiştir. Değişen bu koşullarla beraber uluslararası teoriler kapsamında güvenlik kavramının anlamı, içeriği ve güvenlik kavramını oluşturan faktörler farklılık göstermektedir.

2.1. İdealizm ve Kolektif Güvenlik Yaklaşımı

İdealizm kelimesi 1923 yılında bir konferansta Glosgow Üniversitesi rektörü, Birkenhead tarafından sunulan bir tebliğde kullanılmış olup, "Birkenhead İdealizm'in felsefi ve uluslararası ilişkiler açılarından farklılığına dikkat çekerek felsefi idealizm bir kişinin ya da topluluğun, etrafındaki gerçek ve mevcut fiziki durum ve şartlardan daha ileri ve yüce bir noktaya ulaşma arzusunu; uluslararası politika bağlamında idealizm ise devletler arası ilişkilerin etik ve değerler etrafında geliştirilmesi arzusunu ifade eder" diye tanımlamıştır. (Gözen, 2015: 70). İdealizme göre

tehditlerin ve düşmanlıkların olmadığı bir ortamın oluşturulması için toplumların birlikte hareket etmeleri gerekir. Gerçekte tehditler, çevre ve toplumun etkisi ile insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkar, insanın çevresindeki şartlar iyileştirilince tehditler de ortadan kalkar veya en aza indirilir. Bu bakış açısı ile tarihsel süreçte idealizm savaşımlardan sonra ortaya çıkan yıkımlardan sonra dünya barışının sağlanması ile paralel gelişmiştir (Birdişi, 2017: 63,64).

İdealizm uluslararası ilişkiler disiplininin doğuşuyla birlikte ortaya atılan bir teori olma özelliğini de taşımaktadır. İki büyük savaş arası dönemde ortaya çıkan yıkıcı olaylar neticesinde dünya barışının nasıl önleneceğine ilişkin savaş-barış teorisi olarak insanlığın genel sorunlarına yapısal bir çözüm olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Gözen, 2015: 68,69).

Başka bir taraftan aynı dönemlerde Osmanlı Devletinden ayrılan küçük ulus devletler üzerinde özellikle Britanya ve Avusturya'nın baskıları söz konusu olmuş. Britanya ve Avusturya küçük ulus devletlerin tecrübesizlikten kaynaklı uluslararası anarşi çıkmaması söylemleri ile alt-ulus devleti olarak kontrolleri altında tutmak istemişlerdir. Wilson böyle bir yapıya karşı çıkıp, bu dönemde uluslararası güç dengesinin olmamasından kaynaklı bunu takip etmenin imkânsızlığına vurgu yaparak, kolektif güvenlik prensibini önermiştir. Ona göre legal bir konseptte uluslararası bir statünün varlığı ile ancak barış inşa edilebilecekti (Kissenger, 1994: 222). Barış ve güvenliğin hakim kılınması kapsamında uluslararası işbirliği ve uluslararası barış için 14 ilke yayınlayan Woodrow Wilson, insanlığın eğitimi, uluslararası işbirliği, serbest ticaret ve demokratik yönetimler ile savaşı aradan çıkararak barış ve güvenliği tesis etmeyi amaçlamıştır. Söz konusu ilkelerin idealizmin genel çerçevesinin belirlenmesinde etkili olduğu söylenebilir (Çalış ve Özlük, 2007: 228).

Woodrow Wilson'un öncülüğünü yaptığı idealizm yaklaşımının temelini, uluslararası barışın tesisi için, karşılıklı işbirliği içerisinde faaliyet gösteren uluslararası bir toplumun inşası ile tüm devletlerin uluslararası toplumda barış içerisinde yaşanabilir çatışmasız bir ortamın gerekliliği oluşturmaktadır. Dolayısıyla idealizmde devletlerin savaşa meyilli olmadıkları bu yüzden demokratik yapının oluşturulmasının gerekli olduğunu ve bu uluslararası toplum düzeninin de uluslararası hukukunun üstünlüğüne bağlayan ve üst bir yargı mekanizmasının mevcudiyeti ile olabileceği bir ortam olarak görülmektedir (Elmas, 2013: 46, 47). Dünya barışı için "güç" den ziyade uluslararası hukuk, moral değerler ve uluslararası örgütlerin uluslararası politikanın belirlenmesinde etkili olacağı düşüncesinde çatışmaya karşı çıkmaktadır (Örmeci, 2014).

Wilson, dünya barışının devletlerin bir araya gelip uluslararası bir teşkilat eli ile dünya barışını sağlayabileceğini savunmuştur. Nitekim Milletler Cemiyetinin kurulup güçlenmesi ile evrensel barışın tesisinin sağlanabileceği yaygınlaşmıştır (Sandıklı ve Kaya, 2012: 137). Kolektif güvenlik anlayışı Milletler Cemiyeti sistemi ile gelişmiştir." Bu sisteme göre örgüt üyelerinden bir ya da bir kaçına yapılmış bir saldırı tüm örgüte yapılmış sayılacak ve saldırgan devlete topyekün bir karşılık verilecektir" (Karabulut, 2011: 26).

"İdealizm ekseninde tartışılmaya başlanan ve ulusların egemenliğini saldırgan dış politikalara sahip devletlerin ürettiği tehditlerden korumak amacıyla, ortaya atılan uluslararası bir ittifak ve işbirliği arayışı olarak tanımlanabilir" (Elmas, 2013: 48) "kolektif güvenlik" sistemine göre, Milletler Cemiyeti'ne üye devletlerden birine yapılacak bir saldırıyı diğer üye devletler bir araya gelerek o devletin güvenliği için işbirliği sağlayacaklardı. Bu şekilde siyasal şiddetin önüne geçilebilecektir (Örmeci, 2014). Fakat ABD Milletler Cemiyeti'nin kolektif güvenlik yaklaşımını kendi ülke çıkarlarına ters bularak katılmamıştır. 1929 Buhranı ve sonrası ABD'nin içe kapanmacı politikalarını sürdürmesi ve Hitler, Mussolini gibi faşist iktidarların ortaya çıkması gibi nedenlerle idealizm ve kolektif güvenlik sistemi geçerliliğini kaybetmeye ve eleştirilere maruz kalmış ve başarılı olamamıştır (Elmas, 2013: 48).

2.2. Realist Güvenlik Yaklaşımı

I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisi ile ortaya çıkan sosyal, ekonomik altyapı sorunlarının giderilmesi ve yeniden inşası amacıyla güvenlik sorunlarının uluslararası ortamda barışçıl yolla çözülmesini savunan Liberalizm etrafında şekillenen İdealizm, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle realizmin kurucularından Edward Hallett Carr "The Twenty Years Crisis 1919-1939 An Introduction To The Study of International Relation" adlı çalışması ile liberal idealist yaklaşıma eleştirileri ile gündeme gelmiştir. Carr, Machiavelli'nin "Prens" eserinden ve Thomass Hobbes'un eseri olan Leviathan'dan esinlenmiştir. Ayrıca Hans Joachim Morgenthau The struggle for Power and Peace adlı eseri ile realizme katkıda bulunmuştur (Şen, 2014: 23,24). Carr gibi birçok teorisyen, M.Ö.460-M.Ö395 yılları arasında yaşayan Thucydides ve Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes gibi filozof ve tarihçi bilim adamlarının çalışmalarından esinlenmişler ve bu bilim adamlarını öncü olarak görmüşlerdir (Balci, 2015: 120) ve realizmin kökenini özellikle 16. Yüzyılda Machiavelli'nin "Prens" adlı çalışmasına bağlamaktadırlar (Ayдын, 1996: 92).

Thucydides, insanın doğasında olan sonsuz güç mücadelesinin olduğu ve bunu kısıtlayıcı hiçbir engelin veya nizamın olamayacağını savunur ve Peleponnessos Savaşları adlı eserinde güçlü Atina ve Sparta arasındaki savaşın

nedenini Atina'nın gücünü artırmasından kaynaklandığını ve bu güçten korkan Sparta hayatta kalma mücadelesi içinde savaşı başlatan taraf olduğunu, ancak Savaş güçlü olan Atina lehinde sonuçlandığını anlatarak güçlünün daha avantajlı olduğunu vurgulamıştır (Balci, 2015: 120,121).

Machiavelli Prens adlı çalışması ile “bir devletin hedeflerine ulaşmasında gücün akılcı kullanımı sorunu ile uğraşır. İtalya ve Roma tarihinden yola çıkarak kendisi için en yararlı sonucu zekice hesaplarla elde etmeye uğraşan ve davranışlarının siyasi sonuçları ile değerlendiren Prens görüşünü ortaya atar”. Ona göre prens merhametli, dürüst zekice hesaplar yaparak siyasi sonuçları değerlendirebilen sağlam temellere sahip olması gerekir ve devlet bu şekilde iyi idare edilen, iyi bir ordusu olan ve iyi kurulmuş yasalarla yönetilmelidir. Aynı zamanda, Machiavelli ayrıca uluslararası sistemi devamlı bir çıkar çatışmasına dayanan kaotik bir ortam olarak görür ve devletler birbirleri için yapmış oldukları faaliyetler tehdit olarak algılamaktadır. Bu yüzden devletler kendi güvenliğini, gücünü iyi yönetilmiş bir devlet ile sağlarlar. Ayrıca Machiavelli'ye göre, devletin varlığını koruması, sürdürmesi ve “güç” olgusu arasında doğrudan ilişki vardır (Lerner, 1950:103, 104). Bu yüzden “prens tahtını elinde tutmak istiyorsa katı yürekli olmasını bilmeyi öğrenmeli ve gerektiğinde bu sanata başvurmalıdır”. Savaş tekniklerini hem uygulamalı hem teorikte çok iyi bilmeli ve ülkesini iyi savunabilmesi ve ordusunu savaş düzenine sokabilmesi için ülkesinin coğrafyasını çok iyi öğrenmesi gerekir. Barış zamanında da sürekli savaşa hazırlıklı olmalıdır (Machiavelli, 1994: 98)

Morgenthau, Hobbes'un görüşlerinden esinlenerek, uluslararası ilişkilerin tek ve hakim aktörü olan devlet ve devletin çıkarlarının her şeyden önemli olduğu belirtmiş, uluslararası sistemin bir anarşi halinde olduğu ve bu sistemde bir üst otoritenin yokluğunu vurgulanmıştır. Egemen devletlerin arasındaki çatışma ortamına dikkat çekerek uluslararası ilişkiler tam bir doğal savaş hali olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre çatışma ortamı halinde olarak gördüğü uluslararası bir düzende antropolojik olarak, egemen olma, mücadelecilik, yayılmacılık gibi fiillerin temelindeki “güç” insanın doğasında vardır (Çıkrıkçı, 2013: 528). Bu anlamda Hobbes'a (1993: 135, 136) göre, insanlar doğarken eşit doğarlar ve yaratılış özellikleri eşittir. Birbirlerinden herhangi bir üstünlüğü varsa da bu fark çok azdır. Bununla birlikte zayıf olan kişi güçlü olana karşı kendisi gibi olan kişiler ile birlikte hareket ettiğinde başarılı olur. Doğa gereği insanlar bedensel, zihinsel olarak eşittirler, ancak, eşitlik güvensizliği getirir. Çünkü bireylerin eşitliğinden eşit talep ve amaçları olur ve dolayısıyla amaçlarına erişmek için birbirleri ile sürekli mücadele içerisinde, hatta düşman olurlar, böylece birbirleri için tehdit unsuru olmaları kaçınılmazdır. Netice itibarı ile de güvensizlikten savaş ortaya çıkar.

Hobbes'a göre ayrıca, insan doğası gereği norm koyar, norm koyabilmek için güvenliği tesis etmek zorundadır ve bu süreçleri gerçekleştirmek için ceza şartını getirir. Bu şartların gerçekleştirilebilmesi için bir üst otorite şarttır. Bu teori devletler bazında da böyledir (Çaman, 2007: 39-41). Bireyler kendi aralarında erişmek istedikleri hedef için mücadele ederken, uluslar da kendi çıkarları için sürekli mücadele halindedirler. Ulusal çıkarları ile güç arasında doğrudan bir ilişki söz konusu olup, uluslar kendi ülke çıkarları doğrultusunda hedefleri için gücü elde edecek veya tutacak politikalar ile hareket etmek zorundadırlar (Uğrasız, 2003: 143). Soğuk Savaş döneminde devletlerin ellerinde bulundurdukları nükleer silah vs. gibi varlıklarla güçlerinin göstererek ve/veya gücü elde edebilmek için yaptıkları mücadele bu anlamda örnek gösterileceği gibi tüm zamanlarda da dönemin teknolojisi ile dünyaya hakim olma mücadelesi olmuştur. Ayrıca devletlerin ellerindeki bulundurdukları “güç”e göre uluslararası sistemde hiyerarşik bir denge söz konusudur (Çaman, 2007: 39-41).

The Twenty Years Crisis 1919-1939 An Introduction To The Study of International Relation adlı çalışması ile E.H.Carr, İdealizm güvenlik yaklaşımını eleştirerek barışın inşaa edilmesinde ütopyik öngörüler yerine mevcut çatışma ve savaşlar analiz edilerek çözümlenmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Mevcutta güç unsurunun varlığının altını çizerek hâkim devletlerin güç ilişkilerini şekillendirerek güçlerini daha da artırmak isteyeceklerdir (Balci, 2015: 129).

Bir devletin güç potansiyeli teknoloji veya elinde bulundurduğu stratejik meta ile sınırlandırmamak gerekmektedir. Coğrafya, demografik özellikler, çevresel varlıklar gibi jeolojik ve ayrıca jeopolitik unsurlar bir devletin güç potansiyelini oluşturmaktadırlar. Realizm güç unsuru olarak askeri güç üzerinde durmaktadır uluslararası sistemde askeri gücü elinde bulunduran devletler güvenliklerini diğerlerine oranla daha iyi sağlayabilirler. Uluslararası normların olmadığı bir sistemde askeri gücü maksimize eden devletler sistem içinde kalabilir (Küçüksoğak, 2012: 203).

Realizmin en etkin olduğu Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği arasında, bağımsızlığını yeni kazanan ulus-devletlerarasında bölgesel bir ihtimal olarak blokların oluşmasına neden olmuş, bu dönemde güvenlik politikaları, ideolojik temelli ve iki karşıt kutuplu uluslararası sistemde, Batı ve Doğu Bloğu olarak kurumsal bir yapı çerçevesinde gelişmiştir. Bu blokların temel hedefi; karşılıklı olarak silahların modernleştirilmesi ve geliştirilmesiyle birbirlerine karşı geliştirdikleri bu savunma sistemlerine yönelik güvenliklerini sağlama amacına hizmet etmektir. Bu dönemde karşılıklı güç mücadelesiyle anarşik bir uluslararası ortam oluşmuş ve güvenlik konusu, realizm yaklaşımının merkezinde olan devlet ve askeri tehdit odaklı bir bakış açısında kavramsallaşmıştır (Buzan, 2008: 112). Dolayısıyla Soğuk Savaş döneminde bu somut örnekleri gören

ve temelinde güç dengesi, çıkar optimizasyonu ile ordu ve devletin ön planda olduğu realist yaklaşımının temelinde, askeri güvenliğin haricinde ekonomik, toplumsal güvenlik alanı ve konusu ikinci derecede kalmıştır. Bireylerin güvenliği ise devletin güvenliğine bağlı olarak insanlar, ancak devlet güvende olduğu sürece güvendedirler (Aydın, 1996: 100). Realistlere göre ayrıca insanın tabiatında kötü olmasından dolayı toplumda sürekli bir güvenlik durumu zaten olmaz, ancak bir üst otorite ile güvenlik sağlanabilir. Devletler açısından güvenliği güç dengesi sisteminin süreçleri ile hegomonik bir gücün varlığında güvenli görür. Elbette bazı dönemler gün dengesinin zayıf olduğu durumlar söz konusu olacaktır. Bu tür durumlarda savaş ve barış yolu ile çözülebileceği, diğer bir deyişle bu süreç “hegomonik gücün rıza ve zoru aynı anda kullanmasıdır” (Şen, 2014: 25).

Esasen soğuk Savaşı “nükleer silahlarla donanmış ve nüfuz alanları çerçevesinde örgütlenmiş iki güç bloğunun ideolojik yönü ağır basan biçimde karşı karşıya gelmesi olarak” tanımlanmaktadır. Batı bloğunda kapitalizm ve liberalizm, Doğu bloğunda ise komünizmin idaresinde iki kutuplu bir dünya sistemi söz konusudur. Avrupa ABD’nin de etkisi ile II. Dünya Savaşından sonra kaybolan askeri ve ekonomik bütünlüğünü sağlama ve tekrar inşası için Avrupa, Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), ve Avrupa Ekonomik topluluğunu (AET) kurarak ekonomik, sosyal ve siyasal bütünleşme çalışmalarını başlatmıştır (Erhan ve Özçök, 2015: 44, 48,49). Bu açıdan bakıldığında Soğuk Savaş Döneminde hem liberal hem de realist yaklaşımların uluslararası sisteme hakim olduğunu söyleyebiliriz.

Realizm yaklaşımı içerisinde güvenlik kavramının temelinde devlet ve devletin egemenliği, devletin korunması gibi amaçlar esas alınmış (Aras vd, 2010: 24), uluslararası ilişkilerde dengeyi sağlayan unsur “güç” olarak gören realizm, askeri konular dışında devleti ilgilendiren diğer ekonomik, sosyal konuları güvenlik kapsamı içerisinde ikinci derecede tutulmuştur.

Realist yaklaşım bu şekilde devlet dış tehditlere karşı, askeri gücü çok dar bir kapsamda benimserken liberal yaklaşım ulusal güvenliğin sağlanmasında tek başına askeri güç yeterli olmadığını vurgulayarak çok geniş bir kapsamda tehdit kaynaklarının türlerine ve hedeflerine göre güvenlik politikaları belirlenmesini savunmuşlardır. Liberaller, tehdit kavramını sadece devlete yönelik askeri tehditlerin olmadığını ekonomik, krizler, terör saldırıları, çevresel felaketler gibi toplumsal, çevresel ve ekonomik tehditlerin de varlığını vurgulamış, bu tehditlere karşı eğitim, bilişim, teknoloji, ekonomik vs. anlamda ulusal güç kapasitesinin oluşturulması gerekliliğinin üzerinde durmuştur. Bu hali ile realistler güvenlik kapsamını çok dar tutarken liberaller çok geniş bir açıdan ele almış olup güvenlik sorunlarının çözümünde yeterli bir politika üretmemiştir (Martin, 2000: 11,12).

2.3. Neo-realist Güvenlik Yaklaşımı

Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası sistemde yer alan liberal ve realist uygulamalar tek başına uluslararası ilişkileri ilgilendiren birçok konuya açıklık getirememiş olup, özellikle dünya siyasetinde realizm çerçevesinde uluslararası diğer aktörleri göz ardı eden bir politika izlenmiştir. 1960’lı yılların sonunda ve 1970’li yıllarda küresel çapta gelişen bir takım ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmeler neticesinde realizme karşı birçok eleştiriler yükselmeye başlamıştır.

İlk başlarda Morton Kaplan ve David Singer klasik realizmin bilimsel yöntemde değil sağduyu temelli olduğu ve devlet mekanizmasındaki karar vericilerin muhakemeleri doğrultusunda bir yaklaşım olduğunu savunarak eleştiride bulunmuşlardır. Bir diğer eleştiri bürokratik siyaset yaklaşımından gelmiş olup, realizmde devletin vermiş olduğu kararlar ve yürütülen politikalar rasyonel olmadığı için uluslararası konularda krizlere yol açabileceğidir (Balç, 2015: 132). Bu eleştiriler yükselmeye başlamış, realizm yeniden ele alınarak yapısal sistem analizi kapsamında neo-realist yaklaşım etrafında şekillenmiştir. 1970’li yılların sonunda Neo-realizme öncülük eden düşünürlerden Kenneth Waltz “Theory of International Politics” aslı eserinde ve Hedley Bull, The Anarchical Society eserinde neo-realizmin temel kavramlarına değinmişlerdir. Uluslararası ilişkilerde devletin dışında diğer aktörlerin varlığını kabul ederken, ekonomik sürecin ve güvenliğin sağlanmasında büyük devletlerin gücüne ihtiyaç olduğuna vurgu yapmışlardır (Aydın, 1996: 100). Ancak Waltz realizmdeki güç unsurunun insanın doğasında olduğu ve ulusların davranışlarına da yansdığı uluslararası güç mücadelesinin ampirik açıdan doğrulanamayacağı uluslararası yapının farklı özelliklerde olduğunu iddia eder ve uluslararası yapıyı üç özellikle anlatır (Kolasi, 2013: 161).

Waltz’a göre, iç politika yapısının; düzenleyici ilke, işlevlerin farklılığı ve kapasitelerin dağılımı olmak üzere üç özelliği vardır. Düzenleyici ilke kapsamında iç politika yapısı bağlılık ve ilişkilerinde sistemin parçasıdır. “Bazıları emir vermeyi hak eder: bazılarının emre itaat etmesini gerektirir”. Koordinasyon ilişkilerinde uluslararası politikanın bir parçasıdır ve diğer aktörler ile eşittir. Uluslararası sistemde emir verme veya emre itaat geçerli değildir. Uluslararası sistem yerel ve anarşiktir. Bu yüzden uluslararası politikanın ve iç politikanın yapısı burada ayrılır. İç politikada bu yapılar yani devlet teşkilatı ve ofisleri devletin yapısını oluştururken, uluslararası politikada devlet yoktur. Uluslararası organizasyonlar vardır. İç politikada işlevlerin farklılığı devleti oluşturan

yapılarda üst ve alt katmanların ilişkilerini ve performanslarını oluşturur. Uluslararası sistemde de devlet performans ve fonksiyonları ile ayrı bir birimi oluşturur ve diğer uluslararası organizasyonlarla/birimlerle tartışma etkileşim halindedir, üst hakim bir yapı yoktur ve anarşiktir (Waltz, 1979: 82, 88, 93). Bakan'a göre, Uluslararası ilişkilerin yapısı karmaşıktır ve Realist yaklaşımda bu göz ardı edilmektedir. "Devletler uluslararası ilişkilerde önemli bir aktör olabilirler, fakat uluslararası yapı ve ekonomik ilişkiler devleti tek başına basit bir aktör olmaktan çıkarır. Eğer devletler muhakkak askeri ve siyasi görüşlerine göre hareket etselerdi, bu mantıkla dünyada büyük devletler küçük devletleri yutacaklarından birkaç büyük devlet kalırdı". Ayrıca Bakan'a göre, realist yaklaşımının odak hareket noktası olan güç kısa vadede bir devletin menfaatleri için önemli olabilir, ancak son yarım yüzyıldır küresel olarak hemen hemen her alanda özellikle ekonomik olarak karşılıklı bağımlılığın artması ile güç unsuru bir devletin çıkarlarını korumakta yetersiz kalacaktır (2004: 15, 16). Bu bağlamda 1970'lerde Robert O. Keohane ve Joseph Nye 'in öncülüğünde liberal teori çerçevesinde karşılıklı bağımlılık görüşü ortaya çıkmış, uluslararası sistemde birbirlerine birçok alanda karşılıklı bağımlılık içinde olan birçok aktörün var olduğu gerçeğini meydan okumalardan birisi olmuştur (Balci, 2015: 133). Uluslararası ilişkilerin karmaşık bir yapı olduğu ve ulusların karşılıklı bağımlılığın arttığı yönünde iddialara ise şüpheci davranarak, özellikle Waltz ve Neorealizm düşünürlerinden Robert Gilpin uluslararası sistemde "güç" ün devletlerin karşılıklı etkileşimlerin olduğunu ancak büyük devletlerin güçlerinin her zaman sisteme hakim olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca uluslararası sistemde gücün eşit olmayan bir şekilde dağıldığı vurgusu yaparak güçlü devletlerin sistemde karşılıklı etkileşimde oldukları konularda belirleyici ve hatta uluslararası sistemin yapısını değiştiren önemli rollerinin olduğunu ileri sürmüşlerdir (Aydın, 1996: 100). Dolayısıyla Neo-realizme göre, uluslararası ilişkilerde devletlerin güç çatışmalarıyla anarşik bir düzen üzere kurulduğunu ancak, bu düzen devletlerin davranışlarını sınırladığını savunarak güç kavramına yeni anlamlar yüklemiştir. Realizmde olduğu gibi Neo-realizm aynı zamanda uluslararası ilişkiler devlet merkezlidir ve devletler ulusal çıkarları için birbirleri ile çatışır, anarşik bir ortam hakimdir. Bu ortamda devletler kendi bekasını düşünmek için "güç" ü elinde bulundurmaya zorlanırlar. Ancak bu noktada Neo-realizmi realizmden ayıran fark realizmde amaç "güç" iken neo-realizmde "güç" bir araçtır. Uluslararası sistemde neo-realistler çatışma ve savaşın güvensizlik getirdiğini, devletler ulusal güvenliklerini elde etmek ve sürekliliğini sağlamak için, gücü bir araç olarak elde etmelidirler. Devletler kendi çıkarları için güvenliklerini sağlayacak çatışma içerisinde gücü kullanabilirler, ancak uluslararası sistemde bazı tehditlere karşı kısa süreliğine işbirliği içerisinde de olabilirler (Çetinkaya, 2013: 249, 250).

Neo-realizm yaklaşımında ayrıca güvenlik kavramı kapsamına insan güvenliği ile devlet güvenliği paralel bir zeminde oturtulmuştur. Neo-realizm realizmden farklı olarak güvenlik kavramını, uluslararası aktörlerin davranış ve güvenliklerini belirleyen bir zeminde, askeri faktörlerin yanında ekonomik faktörleri de içine alan, ulus devlet yapılarının güvenliğini de göz önünde bulundurarak, uluslararası bir düzlemde ele almıştır (Aras ve diğerleri, 2010: 24). Güvenlik askeri konuların dışında ekonomik değişkenlerin önemli bir yeri olduğunu savunmuşlardır. Savaşındaki ekonomik, siyasal kayıplar ve ayrıca 1970'li yıllarında patlak veren petrol şokları, neo-realistlerin uluslararası ekonomi-politiği güvenlik kavramı içerisine dâhil etmelerinin de uluslararası pratikte yaşanan örneği olarak verilebilir. Bu örneklerde olduğu üzere, devletlerin çıkarları doğrultusunda hedefe ulaşma yolunda mutlak askeri gücün yeterli olmadığı ekonomik hesaplamaların politikaların da göz önünde bulundurulması zorunluluğunu göstermiştir (Sandıklı ve Emekler, 2012: 11).

2.4. Liberalizm ve Karşılıklı Bağımlılık

Liberalizmin bir uluslararası teori olarak ortaya çıktığı bir tarih olmamakla birlikte 1920'li ve 1930'lu yılları arasında idealizm yaklaşımı ile birlikte yer almıştır. Normatif bir düşünce akımı olarak İdealizmden liberalizm, metodolojik ve daha bilimsel pozitivist bir yaklaşım ile ayrılmaktadır. İdealizm devletlerarası ilişkilerde anarşinin önlenmesini etik bir yaklaşım olarak değerlendirirken, liberalizm bu sistemde anarşi olsa bile bu durumun devletlerin işbirliğini ortaya çıkardığını savunmuştur (Oğuzlu, 2015: 149).

Neoliberalizm ekonomik ve sosyal düzenin sağlanmasında serbest piyasa koşullarının uygulanmasından yanadır. İdealizm daha çok çevre koşulları iyileştirilerek insan davranışlarındaki değişim ile bu düzenin sağlanabileceğinden yanadır (Birdişi, 2017: 65). Temelinde insan doğasına ilişkin olumlu bir yaklaşım içerisinde olan Liberalizm ve İdealizm II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki Soğuk Savaş dönemlerinde etkin olamamıştır (Oğuzlu, 2015: 149).

Liberalizm, temel varsayım olarak insanın doğasında barışa eğilimli olduğunu düşünür ve küresel barış için en uygun yönetim şekli olduğunu ileri sürer. Bireylerin haklarının ve özgürlüklerini liberal anayasa düzeninde sağlayacaklarını savunur ve ulusal düzeyde liberal demokratik düzeni tesis etmiş ülkeler uluslararası sistemde diğer devletlerle ortak siyasi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda işbirliği çerçevesinde hareket ederek kazançlı çıkacaklardır. Devletler uluslararası barışı sağladıkları müddetçe ekonomik ilişkilerini devam ettirmek ve karşılıklı ticareti mümkün kılmak için işbirliği içerisinde politika izleyeceklerdir. Bu da ekonomik olarak karşılıklı bağımlı

olan devletlerin birbirleri ile çatışma ihtimalini düşüreceklerdir. Ayrıca liberalizme göre, uluslararası örgüt ve kurumlar aracılığı ile uluslararası işbirliği ve dünya barışı sağlanabilir. Söz konusu bu uluslararası örgüt ve kurumların kolektif güvenlik sistemi kapsamında izleyecekleri politika ile barışın devamlılığı sağlanabilir (Sandıklı ve Kaya, 2013: 62, 63). Kolektif güvenlik anarşi ortamında saldırılara karşı en etkin mekanizma olarak işbirliğini sağlar, örneğin direk tehdit altında olan devletler bir araya gelerek o tehde karşı birlikte hareket ederler (Charles A. Kupchan ve Clifford A. Kupchan, 1995: 54). Aynı zamanda liberalizm, devlet dışı aktörlerin varlığını ve önemini vurgular, askeri güç yerine yumuşak güç kullanılması gerektiğini ve çatışmadan çok işbirliğini üzerinde durur (Şatana ve Özpek, 2010: 78,79).

Liberalizm 1980’li yıllarda neo-realizm tartışmaları ile birlikte yeniden önemli bir gündem konusu olarak neo-liberalizm kapsamında genişletilmiştir. Neo-liberaliller, uluslararası örgüt ve kurumların, uluslararası sistemde işbirliği içinde hareket ederek güven ortamının oluşmasına katkı sağladıklarını ileri sürerler. Bu kuramın önde gelen düşünürlerinden Robert Keohane “After Hegemony” isimli kitabında devletler arası kurumların ve örgütlerin varlığının devamlılığından ve dünyaya hakim olmasından bahseder ve ona göre dünya üzerinde hegemon olan bir devlet, gün geçtikçe gücünü kaybedebilir. Ancak diğer devletler uluslararası kurallar çerçevesinde varlıklarını devam ettirecekler ve çoğulcu ve karşılıklı bağımlılık temelinde devletlerden bağımsız diğer uluslararası örgütlerin işleyişi ile uluslararası sistem devam edecektir (Oğuzlu, 2015: 150). Devletlerarası güç politikalarına odaklanan yaklaşımının tersine liberalizmde bireyin güvenliğinin ve özgürlüğünün sağlanmasında devlet sorumlu olmalıdır ve güvenlik konusunda, uluslararası sistemde uluslararası normlar ve kurallar koyarak uluslararası aktörlerin işbirliği ile güvenliğinin sağlanabilecektir (Sandıklı ve Emeklier, 2012: 13,14). Karşılıklı bağımlılığın olduğu devletlerarası ticari ilişkilerin gelişmesi ile zaten çatışma ortamı azalacak ve barış ortamına, işbirliğine doğru bir kayma olma ihtimali yükselecektir. Böylece, “Pozitif Liberal Teori, uluslararası ticareti, karşılıklı bağımlılık ve entegrasyon kavramları çerçevesinde ele alma eğilimindedir” (Özpek, 2015: 148).

Karşılıklı bağımlılığın hâkim olduğu bir yapıda kolektif güvenlik sistemi kurulması yönünde bütünleşme, küresel yönetim gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede liberalizmin varyantları olarak fonksiyonalizm, pluralizm ve transnasyonalizm gibi kuramlar geliştirilmiştir. Fonksiyonalizmin temelinde toplumu ilgilendiren tüm alanlarda (ulaşım, iletişim, teknoloji, kültür ve çevre) barış ve güvenliği sağlamak adına uluslararası entegrasyonu gerçekleştirmek yer almaktadır. Pratikte, fonksiyonalizme örnek Avrupa bütünleşmesi verilebilir. Fransa ve Almanya arasındaki yıllarca süren çatışma hedeflenen siyasi, ekonomik, sosyal işbirliği çerçevesinde bütünleşme içinde yerini barışa bırakmıştır. Pluralist ve transnasyonalizm yaklaşım da fonksiyonalist yaklaşımın savları referans alınarak, global çapta sadece devletlerden oluşmayan uluslararası birçok aktörün rol aldığı bireyin, sivil toplum kuruluşlarının, uluslararası şirket veya kurumların vs. oluşturduğu karmaşık, karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğuna dikkat çekerek devlet merkezli realizme karşı bir eleştiri getirmektedir. Dolayısıyla Plüralistler, uluslararası birçok aktörün karşılıklı oluşturduğu bu kapsamlı ilişkiler çerçevesinde başta güvenlik olmak üzere temel olguların çok boyutlu bir bakış açısıyla yeniden ele alınması gerekliliğini ileri sürerek güvenlik kavramının kapsamının genişletilmesinden yanadırlar. Çünkü tehdit boyutlarının küresel olarak etkisinin arttığını, bir ülkede meydana gelen herhangi bir felaketin küresel olarak diğer devletleri de etkileyebileceği örneğini vererek açıklarlar (Sandıklı ve Emeklier, 2012: 13-19). Plüralistler için, birçok aktörlerin yer aldığı yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde karmaşık ve kapsamlı, uluslararası ilişkilerde çatışmayı önleyip ve işbirliğini artırmanın yolu pazarlık süreci ile mümkündür. Birbirlerine olan bağımlılıklarını pazarlık vasıtası ile kazanca dönüştürebilir ve bu şekilde işbirliği artar ve çatışma azalır (Aydın, 1996: 84). Nitekim, Keohane ve Nye’ye göre karşılıklı bağımlılıkta siyasi olarak dünya sisteminde elbette problemler de ortaya çıkacaktır. Ancak, bir devlet bir problem ile karşılaştığında mümkün olduğunca kendi özerkliğinde kendine faydalı olacak şekilde hareket eder ve kendi faydası için diğer aktörler ile işbirliğini seçecektir (Keohane ve Nye, 1987:730).

1980’li yıllardan sonra uluslararası sistemde çok uluslu şirketlerin artması, uluslararası örgütlerin ve finansal kurumların yapılanması, diğer taraftan artan nüfus, gelişen teknoloji iletişim araçlarının artması ile kısacası küreselleşme ile oluşan bu birbirine bağımlı dünya sisteminde, Soğuk Savaşın sona ermesi ile ABD’nin hâkimiyetinde tek kutuplu bir dünya sisteminin de varlığı söz konusu olmuştur. Sovyetler Birliği’nin dağılması ile hegemon tek güç olarak dünya sahnesinde yer alan ABD’nin yayılmacı politikaları, 1970’li yıllardan sonra görünüşte Thatcher ve Reagan devrimleri liderliğinde dünyada ekonomik, siyasi birçok gelişmeler ile neoliberal düzenin de tüm devletlerce benimsenmesinde etkin olmuştur. Neoliberal bu yeni düzende büyük medya kuruluşları, uluslararası sermaye grupları ve uluslararası finansal kurumlar hızlı bir gelişme sağlamıştır. Özellikle Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi küresel finans ve ticareti düzenleyen uluslararası örgüt ve kuruluşlar dünyada çok etkin bir şekilde yapılanmıştır (Harvey, 2012: 68, 69). Francis Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” makalesinde liberal-kapitalist-demokrasiyi ön planda tutarak ABD’nin dünyada tek güç olarak yayıldığını ve doğuda da bu yayılmasına devam edeceğinden bahsederek, liberalizmin insanlığın ilerlediği en son gelişme olduğunu varsaymıştır (Oğuzlu, 2015: 150). Fukuyama, tarihin bir amaca doğru ilerlediğini, bu amacın liberal demokrasi olduğunu savunur ve dünyada tüm devletler farklı farklı dinsel, kültürel, geleneksel yapılar da olsalar da liberal sisteme dâhil olacaklardır. Doğaya hâkim oluş sürecini daha evvel başlatan ve teknolojik, ekonomik gelişmişliklerini daha önce sağlayan uluslar, askeri yapılarını ve savunma

güçlerini de geliştirmiş olurlar ve uluslararası sitemde güçlü olmalarının yanı sıra kendi içlerinde yüksek refah seviyesinde olurlar ve kültürel farklılıklar ortadan kalkar. Aynı süreçlerle gelişme gösteren diğer devletler de bu kuvvetlendirirken de yararlanmaktadırlar. Uluslararası ilişkilerde belli bir güç ve kabulün, ülke içinde ise bolluk ve refahın temin edilmesi sürecinde, kültürel farklılıklarından arınan devletler, aynı aşamalardan geçen diğerleriyle benzer bir yapılanmaya erişmektedirler (Ceylan, 2006: 234). Tam bu noktada “..NATO ve AB gibi batılı kurum ve birliklerin genişlemeye devam etmeleri ve bu kurumlara üye ülkelerin kendi içlerinde ki entegrasyonu hızlandırmaları liberal teori ile uyumlu pratiklerdir” (Oğuzlu, 2015: 150). NATO gibi uluslararası güvenlik örgütleri Soğuk Savaş sona ermiş olmasına rağmen varlığını devam ettirmesi, bölgesel örgütlerin daha da yaygınlaşması ile Neo-liberal yaklaşım geleneksel güvenlik yaklaşımı olarak literatürde yer almıştır (Şatana ve Özpek, 2010: 79).

2.5. Marksist Güvenlik Yaklaşımı

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile liberal düşünürlere göre Marksizm de iflas etmişti. Liberalist Francis Fukuyama “Tarihin Sonu” çalışması ile liberal-kapitalist-demokrasini ön planda tutmuş ve tarihin son geldiği noktanın Kapitalizm olduğu tezi çerçevesinde markizimin de komünist ideolojisinde yönetilen Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile sona erdiğini iddia etmiştir. Ancak sosyalist yazar ve düşünürlerden Immanuel Wallerstein, aksini iddia ederek tarihte liberalizme karşı ortaya çıkan Marksizm'in, kapitalizmin bir eleştirisi olarak güncelliğini koruduğunu savunmaktadır. Wallerstein özellikle Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında süper güçlerin mazlum ülkelere saldırıları karşısında ezilen halkların hakları, adalet ve eşitlik konularında eleştirilerine hala devam etmektedir (Küçük, 2015: 207). Bu kapsamda değerlendirildiğinde realizmin temeli olan güç ve devlet unsurlarını barındırmayan Marksizm'in, uluslararası kriz, çatışma ortamında eşitlik, adalet taleplerinin yükselmesi ile sürekli gündem de yer aldığı da söylemek mümkündür (Özdemir Albayrak, 2014: 48). 1800'li yıllarda Marksizm sanayi devriminden sonra sanayi kapitalizmin başladığı dönemlerde ağır iş şartlarını, sosyal adaletsizliği eleştiren bireysel özgürlüğü savunan bir düşünce akımı olarak gelişmiştir. Karl Marx, toplumu üretim ilişkilerinin oluşturduğunu, üretim araçlarını ellerinde bulunduran sınıfın, topluma hâkim olduğunu ve kendi varlığına ve çıkarlarına yönelik her tehdidi tüm topluma yönelik bir tehdit gibi genel bir algı oluşturarak güvenlik politikalarını oluşturduğunu öne sürmüştür. Devleti de bu zümreden bağımsız olmayan bir varlık olarak görür ve dolayısıyla söz konusu egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eden bir güvenlik politikası imasında bulunmuştur (Birdişli, 2017: 77).

Marksizm'in, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde siyasal marksizm, dünya sistem teorisi ve bağımlılık gibi birçok yaklaşımı bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan Dünya Sistem Teorisi, Immanuel Wallerstein tarafından 1974 yılında *Modern Dünya Sistemi* kitabıyla dile getirilmiştir. Bu teori ile Wallerstein, 15. yüzyıllardan sonraki yüzyıllarda yükselen uluslararası işbölümü ile karakterize edilen bir dünya sisteminin varlığını ortaya atmış ve bu dünya sisteminde, Batı ülkelerinin yaptığı keşifler sonrası doğudan batıya kaynak akışı ile ekonomik ticaretin, finansal yapının gelişmesi ve diğer sosyo-kültürel faaliyetler ile sermaye birikimi sürecinin başladığını iddia etmiştir. Sermaye birikimini ve iktisadi döngüyü ellerinde tutan Fransa, İngiltere, Hollanda gibi Batılı ülkeler sanayi devrimi ile birlikte kapitalist dünya sisteminin yapılanmasında etkin olmuş ve hammaddeyi çeper ülkelerden kendi ülkelerine akışını sağlayan sanayisi gelişmiş bu ülkeleri Wallerstein, merkez, merkez ülkelerine bağımlı sanayisi gelişmemiş, fakir ülkeleri ise çeper ülke olarak sınıflandırmıştır. Yarı-çeper ülkeler ise, iki arada kalmış, kalkınmasını tamamlayamamış ülkelerdir (Küçük, 2015: 207, 217, 218).

2.6. Eleştirel Teori

Eleştirel teori 1920'li yıllarda Almanya ve daha sonra ABD'de gelişmiştir. Frankfurt Okulu düşünürleri tarafından ortaya atılmıştır. Eleştirel teinin öncüleri Max Horkheimer, Friedrich Pollock, Theodor Adorno, Jürgen Habermas ve Herbert Marcuse olmakla birlikte köken olarak Marksist Batı Marksizmi veya Neo-marksist felsefesine dayanır (Karabulut, 2011: 75). Eleştirel Teori mevcut bir teinin varlığını ve görünüşteki doğallığını neden-sonuç ilişkisinde kimlere hizmet ettiğini, niçin ortaya atıldığını sorgulayarak (Kolasi, 2014: 123) “sosyal bilimlerdeki pozitivist yaklaşımlara meydan okuyup, alternatifler sunarak sosyal ve politik teoriyi yeniden kurgula”mayı amaçlamaktadır (Ayдын, 1996: 105). Ayrıca eleştirel teori herhangi bir disiplindeki sorunu tartışmaya açar ve bilimsel çerçevede tarafsız bir şekilde ele alır. Özellikle bir iktidarın ortaya koyduğu ve geliştirdiği bir görüş veya bilgi etrafında tarafsız olunup olunmayacağını sorgular ve iktidar ile ürettiği bilgi/görüş etrafında metodolojik stratejilerle tahakkümü altına aldığı kitle arasındaki ilişkiyi araştırır. Bu husus üzerinde düşünülmesi gerektiği ve bilgi ile iktidar arasındaki bu bağın özelliklerine dikkat çekerek bu tahakkümün ortadan kalkmasını, eleştirel teinin hayata geçmesi ile mümkün olabileceğini savunur (Okur ve Ongur, 2015: 292).

Eleştirel teoriye göre, realist ve neo-realist güvenlik yaklaşımının tersine güvenliğin odağında devlet değil birey vardır. Ayrıca bu teori, toplumu bir bütün olarak görür ve özellikle özgürleştirme olgusuna vurgusu ile insanların serbestleştirilmesini ve devletin toplum hayatına müdahalesinin sadece güvenliğin sağlanması alanında olması

gereklidir (Çetinkaya, 2013: 252). Bu yönü ile devleti uluslararası ilişkilerin merkezinde tutan realizmi ve bireyselliği ön planda tutan liberalizmi ve kapitalizmi eleştirir.

Teorinin gelişmesinde önemli yeri olan ve hatta eleştirel teori (critical theory) kavramının tanımlandığı “Geleneksel ve Eleştirel Teori (Tradational and Critical Theory)” isimli makalesi ile Frankfurt Okulu düşünürlerinden Max Horkheimer eleştirel teori kavramını “Marksist teorinin bir kamufleji olarak kullanmış, daha fazlası Horkheimer ve ekibi prensip olarak Marksist teorinin özünde kendilerini tanımlarlar, temelinde ideolojik olan ve üstyapısında ekonomik temelli olan kapitalist toplumunu eleştirirler” (Wiggershaus, 1995: 5). Ancak “Marx’ın üretim ilişkileri veya üretim güçleri teorisi çerçevesinde tüm toplumsal ilişkileri, alt yapısal bir belirlenme (determinizm) olarak ve üretim ilişkilerinin sonucu olarak görmesine karşılık Frankfurt Okulu, Marx’ın bu basitleştirmesini ve indirgemeci yaklaşımını eleştirmektedir”. Her ikisinde de ortak amaç bireyin özgürleşmesidir. Ancak Frankfurt Okulu özgürleşmenin yolunun emeği sömüren burjuvanın ortadan kalkması ile mümkün olabileceğini savunur (Arı, 2014: 17). Eleştirel Teoriye önemli katkıları olan düşünürlerinden Robert Cox, tarihsel yapı içerisinde üretim ilişkilerinin önemli olduğunu, ancak üretimin sadece bir ekonomik faaliyetler veya sonucu olmadığını vurgular ve ona göre üretim ilişkileri “ maddi üretimin yer aldığı fikirler, kurumlar ve toplumsal pratikleri de içerir (Yalvaç, 2015: 231).

Eleştirel Teorisyenleri ekonominin ve toplumun güvenlik sorunlarının kaynağı olarak kapitalizmi görür ve kapitalizmi bu anlamda ekonomik istikrarsızlıkla, doğal kaynakların ticari amaçlı ölçsüz kullanımı ve toplumda gelir eşitsizliğini oluşturmakla eleştirir. Teorisyenlerin birçoğu dünya güvenliğinin sağlanması için “kapitalizmin ekonomik mantığının dönüştürülmesi olduğu” görüşündedir. Ayrıca eleştirel teori güvenliğinin kapsamındaki tehditlerin Soğuk Savaş sonrası dönemde değiştiğini ve toplumun genel ve küresel boyutta ortak sorunları olan hızlı nüfus artışı, göç, çevresel bozukluklar ve küresel felaketleri güvenlik tehdidi olarak algılamıştır. Bu çerçevede realizm ve Neo-realizmin devlet odaklı güvenlik anlayışının tersine bireyin güvenliği üzerinde yoğunlaşmıştır (Karabulut, 2011: 75, 76). Soğuk Savaş çift kutuplu nükleer ve konvansiyonel militer güçler üzerinden bir denge söz konusu olup, bu dönemde fark edilmeyen insani olumsuzluklar ortaya çıkmıştı. Ayrıca çift kutuplu devlet merkezli yönetimler Sovyetler Birliğinin ve Berlin duvarının yıkılmasının ardından kendi etnik grupları çerçevesinde birlik olup, etnik çatışmaların olmasına yol açmıştır. Bu bağlamda güvenlik anlayışı devletlerin güvenliğinden bireysel ve toplumsal güvenliğe kaymıştır. 1994 yılında UNDP İnsani Kalkınmışlık Raporu’nda insan güvenliği kavramından bahsedilmiş ve raporda insan güvenliğini oluşturan ekonomik, gıda, ekolojik, kişisel, toplum ve politik unsurlara yer verilmiştir (Çiçekçi, 2012: 88, 89).

1970’li yıllardan bu yana ortaya çıkan küresel çapta bu güvenlik tehditlerinden oluşan krizlerin uluslararası ilişkilerde tüm aktörleri ve tüm alanları etkileyeceğini savunur ve mevcut düzende ortaya çıkan sorunların sorun çözücü teorilerine göre sürekli değişen uluslararası sistemin yeni hallerinin sorgulanması ve yorumlanması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Eleştirel yaklaşımın bu kuramsal çerçevede oluşturduğu eksik olan noktalar süreç içerisinde diğer düşünürler tarafından tamamlanmış ve uluslararası sistemin değişmez yapıda varsaydıkları sorunların çözümündeki yanılgılar eleştirel yaklaşımın temel önermeleri ile aşılmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşımla son yıllarda devletin temel aktörleri sorgulanmaya başlanmış olmakla birlikte 1980’li yıllardan sonra insan hakları ihlallerine karşı devletin temel haklarının yanında sorumluluklarının da olduğu sorgulanmaya başlanmıştır (Cazala, 2014: 59,60 - 73).

2.7. Konstrüktivist (İnşacılık) Güvenlik Yaklaşımı

1980’lerin sonlarında dünya sistemindeki sosyo-ekonomik ve siyasi önemli değişmelerin yaşandığı dönemlerde ortaya çıkan inşacılık (konstrüktivizm), uluslararası disiplinde bir kuram olup olmadığı tartışılan bir kavramdır. İlk olarak ABD’li akademisyen Nicholas Onuf tarafından ortaya atılmıştır. Onuf’a göre sosyal bilimlerde “tüm sosyal gerçeklikler gibi uluslararası ilişkilerin de insanlar tarafından inşa edilebileceğini” iddia etmiştir. Alexander Wendt ise bu görüşü vaka analizleri ile daha da ileriye götürmüştür (Demirtaş, 2015: 168, 169).

Konstrüktivizm, Soğuk Savaş döneminde uygulanan realist güvenlik yaklaşımı çerçevesinde güç odaklı uluslararası anarşik sistemde ekonomik, sosyal, çevresel çok boyutlu güvenlik sorunlarının ortaya çıkması ve güvenliğinin sadece askeri veya ekonomik boyutları ile anlaşılacağı bir dönemde ortaya çıkmıştır (Sandıklı ve Emeklier, 2012: 39).

Soğuk Savaş döneminde neo-liberalizm ve neorealizm arasında tartışmalar devam ederken tüm yaklaşımları sorgulayan bir kavram olarak kendini göstermiştir. “Neo-realistler, devletlerarasındaki ilişkinin daha çok rekabet ve çatışmaya meyilli boyutunu vurgularken, neo-liberaler anarşi ortamında bile işbirliğinin mümkün olabileceğini ifade etmekte” olup mevcut uluslararası ortamda nasıl bir ilerleme sağlanabileceği üzerinde bir çözümleme getirilememiştir. Tam bu dönemlerde ortaya çıkan inşacılık, sosyal bilimlerden de etkilenerek “uluslararası ilişkilerde değişimin ve ilerlemenin nasıl sağlanacağı konusunda somut bazı tespitlerde bulunmuştur” (Demirtaş, 2015: 169). Bu yönü ile Birdişli’ye göre “konstrüktivizm bir teori değil, bir analiz yöntemidir”. Toplumsal hayatın

inşa edildiğine inanan bir düşünce olarak uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan tüm sorunların nedenlerinin insanlar tarafından inşa edildiğine ve bunun için tüm disiplinler göz önünde bulundurularak analiz edilmesi gerekliliği üzerinde durur. Bu yüzden idealist ve materyalist yaklaşımın bir sentezi olarak görülebilir. Örneğin, İdealistlerin bir sorunun kökeninde nedenselliği sorgulaması ile materyalistlerin “nasıl mümkün oldu?” sorularına ile analiz eder (Birdişli, 2017: 123).

Konstrüktivizm, aktörlerin ve yapının birbirlerine karşılıklı bağımlılığını ve arasındaki ilişki ile açıklar. Bu ikili “yapılandırma kuramının merkezinde yer alır ve sosyal hayattaki sürekliliğin ve değişimin açıklanmasında bu kavrama önemli işlevler yüklenir” (Ateş, 2008: 218). İnşacı toplumda aktör ve yapı birbirini sürekli etkileyen önemli unsurlardır. Bu unsurlar disipline özgün katkı sunmuş ve bu ikili sadece analiz düzeyi sorunu ele alınmamış, aktör-yapı ilişkisi uluslararası ilişkilerde sosyal boyut önem kazanmıştır (Demirtaş, 2015: 170). Konstrüktivizm kavramda sosyal yapı uluslararası güvenlik konuları kapsamında işlenmiştir. Nitekim 1990 yıllarının sonlarında BM’nin genişleyen güvenlik kavramı kapsamında çevresel, ekonomik, politik konuların yanı sıra toplumsal konulara da yer verilmiştir. Aynı dönemlerde Kopenhag Ekolü de güvenliği, sosyal, ekonomik, çevresel, siyasal, toplumsal boyutları ile sistematize eden çalışmalar yapmıştır (Birdişli, 2017: 123).

2.8. Kopenhag Ekolü

Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde’nin öncülüğünü yaptığı güvenlik üzerine çalışmalar yapan bir okuldur. 1985’te Kopenhag Üniversitesi’nde Barış ve Çatışma Araştırma Merkezi’nin kurulması ile okulun çalışmaları başlamıştır. Kuruluş aşamasında Avrupa güvenliği üzerine odaklanmış olan okul, askeri güvenlik anlayışının yanında askeri olmayan diğer alanların güvenliği üzerinde çalışmalarını devam ettirmiştir (Miş, 2011: 347).

Kopenhag’da bulunan Okul güvenikleştirme teorisi, sektörel güvenlik yaklaşımı ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile uluslararası güvenlik çalışmalarıyla literatürde önemli bir yeri vardır. Okul kendini “kendini geleneksel devlet-temelli güvenlik çalışmaları ve post-yapısalcı güvenlik çalışmaları arasında orta bir konumda tanımlamaktadır. Bir taraftan kavramın devlet-temelli askeri güvenlik ile sınırlandırılmaması gerektiğini savunmakta; diğer taraftan kişilerin var oluşunu ve durumunu tehdit eden her şeyin bir güvenlik problemi olarak değerlendirilemeyeceği uyarısını yapmaktadır” (Baysal ve Lüleci, 2011: 65, 70).

Kopenhag okulunun güvenlik yaklaşımının özünü oluşturan güvenikleştirme teorisi ilk olarak Ole Waever tarafından 1995 yılında yapılmış olduğu “Securitization and Desecuritization” adlı çalışmasında 1998 yılında da Security: A New Framework for Analysis adlı eserde ifade edilmiştir. “Bir konuyu “güvenlik” olarak adlandırmak onu bir güvenlik problemi hâline getirir” (Baysal ve Lüleci, 2011: 71). Güvenikleştirme teorisinin temelinde geleneksel güvenlik yaklaşımındaki “varoluşsal tehdit” ve “hayatta kalma” kavramları vardır. Kenneth Waltz’ın “devletlerin amaç ve stratejileri birbirinden farklı olmasına rağmen ortak bir arzuları vardır: hayatta kalmak.” Tanımından yola çıkılarak okul “bir varoluşsal tehdidin varlığının dillendirilmesi süreci sonunda güvenikleştirmeyi gerçekleştiren aktör tehdidin ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin alınmasını meşrulaştırılmış olur” savı ile kısacası bir konunun güvenlik tehdidi olarak tespit edip, bu durumun bertarafı için gerekli tedbirlerin alınmasının kararlaştırılması güvenikleştirme sürecini tanımlar. Bölgesel güvenlik ise, son yıllarda ortaya çıkan bölgesel sorunların giderilmesi için bölgesel güvenlik kapsamının belirlenmesi ve analiz edilmesi gereklidir. Şöyle ki bir bölgede devletlerarası güvenliğe konu olan her türlü risk ve tehditlerin, coğrafi olarak yakınlığın, güvenlik ihtiyaçlarının, düşman aktörlerin ortak olması önemlidir. Bu özelliklerle bölgedeki devletlerarası bağımlılığı beraberinde getirmiş olacaktır. Risk ve tehditlerin önlenmesinde de işbirliğini gerekli kılacaktır (Balamir C. , 2014: 182-184).

Kopenhag Okulu, güvenikleştirme teorisi ve bölgesel güvenlik dışında güvenlik kavramı kapsamının genişletilmesi, derinleştirilmesinde önemli çalışmalarda bulunmuştur. Barry Buzan 1983 yılındaki “Halklar, Devletler ve Korku” isimli kitabında klasik askeri odaklı güvenlik anlayışına karşı eleştirilerde bulunmuş ve ona göre askeri odaklı güvenlik anlayışı çok dar bir kapsamda tutulmuş olup, askeri alan dışındaki insanların yaşantısını etkileyen güvenlik alanlarının da güvenlik kapsamı içerisine alınması gerekliliği üzerinde durmuştur. Aynı şekilde 1990’lı yıllarda okulun diğer araştırmacıları olan Ole Waever ve Jaap de Wilde Soğuk Savaş sonrası değişen koşulları çerçevesinde güvenliğin kapsamının yapısalcı bir güvenlik yaklaşımı ile genişletilmesinde katkıda bulunmuşlardır (Kalkan Küçüksoğak, 2012: 203,204).

Kopenhag Okulu güvenlik kavramını beş ana sektör kapsamında boyutlandırmıştır. Askeri tehditlerin tek başına toplum için güvensizlik oluşturmadığını, siyasi, toplumsal, ekonomik, çevresel diğer alanlardaki tehditler de toplum için bir güvensizlik kaynağı olduğunu sektörler arasında ilişkileri ve etkileşimini açıklayarak ortaya koymuştur (Miş, 2011: 347). (Bu konu 3. Yeni risk ve Tehditler başlığı altında detaylı açıklanmıştır).

3.Yeni Risk ve Tehditler

Son yüzyılda, küresel boyutta ve dünyayı tehdit eden, hava kirliliği, akarsu, göl ve denizlerin kirlenmesi, erozyon, tarım alanlarının ve toprak verimliliğinin azalması, ormanların tahrip edilmesi, biyoçeşitliliğin azalması, gürültü kirliliği, doğal felaketlerin artması, hızlı nüfus artışı, kıtlık, çatışma, terör olaylarının artması, kimyasal silahların kullanılması gibi ekolojik-toplumsal ve ekonomik sorunlar artarak devam etmektedir. Yüzyıllardır insanın doğayı kendi arzusuna göre değiştirme çabaları büyüyen ekonomi, teknolojiye bağlı gelişen sanayi ve artan nüfusa bağlı olarak üretim ve tüketimin artmasıyla birlikte, tarihsel boyutta değişen ve sürekli gelişen toplumsal ve üretim ilişkileri güvenlik risk ve tehditlerin artmasında önemli rol oynamaktadır. Son yıllarda söz konusu güvenlik risk ve tehditler birçok boyutuyla dile getirilmeye başlanmış olup akademik çevrelerce ve uluslararası teoriler çerçevesinde tartışılmaktadır. Ayrıca uluslararası platformda bu konuda birçok zirve, konferanslar düzenlenmekte ve uluslararası politika belgelerinde yer verilmektedir.

BM, NATO, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), BM gibi uluslararası kuruluşlar da aynı zamanda son yıllarda sınırları aşan küresel güvenlik risk ve tehditler hususunda faaliyet göstermektedirler (Özcan, 2013). Bu gelişmelere 1972 yılında düzenlenen ve birçok politika ve sözleşmeye temel olan Stockholm BM İnsan Çevresi Konferansı örnek verilebilir Konferans bildirisinde çevresel sorunlar ilk olarak kabul edilmiş, sonraki yıllarda UNEP, FAO, WHO ve BM gibi uluslararası kuruluşlar tarafından çalışmalar yürütülmüştür (Tuna, 2003: 128).

Küreselleşen dünyada güvenlik kavramı içerisinde artan çeşitli risk ve tehdit unsurları, büyük uluslararası savaşlarla sonuçlanmasa da gerginlik ve istikrarsızlığa neden olabilmektedir. Son yıllarda artan bu risk ve tehdit unsurları güvenlik kavramının çok boyutlu bir kapsamda genişlemesine neden olmuştur. Güvenlik kapsamındaki bu değişim literatürde ve uluslararası teorilere yansımaları farklı olmuştur. (Aras vd, 2010: 21). Realizmde güvenlik tehditleri kapsamında askeri güvenlik tehditleri birinci derecede tutulmuş, diğer ekonomik, toplumsal tehditler ikinci derecede yer almıştır. Liberalizm, Marksizm ve diğer uluslararası güvenlik yaklaşımlarında bireysel, toplumsal, siyasal, ekonomik konularda güvenlik risk ve tehditlerinin varlığı tartışılmışsa da özellikle güvenlik kavramı üzerinde çalışan Kopenhagen Okulu güvenlik risk ve tehditleri sistematize ederek beş sektörde açıklamışlardır.

Kopenhagen Okulunun önde gelen araştırmacıları Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde'dir. Kopenhagen Okulu güvenlik kapsamının sistematik olarak özellikle güvenikleştirme ve normelleştirme fikirlerinden yola çıkılarak yeniden tanımlanmasında önemli rol oynamışlardır. Güvenliğin boyutları (sectors), bölgesel güvenlik alanları (regional security) ve güvenikleştirme (securitization) olmak üzere üç kavram üzerinde durmuşlar ve güvenlik kapsamının askeri güvenlik, çevresel güvenlik, sosyal güvenlik, siyasal güvenlik ve ekonomik güvenlik olmak üzere beş boyutta ele alınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Çetinkaya, 2012-13: 255). Bu bağlamda insan ve toplum temelinde Kopenhagen Okulu düşünürlerinden Barry Buzan tarafından ulusal güvenlik kavramının içeriği askeri faktörlerin dışında ekonomik, siyasal, çevresel ve toplumsal faktörlerden ayrı tutulmamasını öne sürerek, uluslararası işbirliği çerçevesinde sorunların üstesinden gelineceği ve hatta devletlerin bu işbirliği çerçevesinde ancak kalkınabileceğini savunmuştur (Aras vd, 2010: 28).

Kopenhagen Okuluna göre, güvenlik kapsamının genişlemesi ile devlet dışı aktörleri de genişleterek kavramı derinleştirmiştir, ancak güvenlik kavramının aşırı genişlemesi ile güvenlik tanımı içerisinde her konunun veya olgunun güvenlik sorunu olarak algılanması gibi kavramsal ve analitik uyumsuzluk riski ortaya çıkabilir. Bu yüzden güvenlik kavramının sistematik ve mukayeseli bir şekilde açıklanması gerekmektedir (Çetinkaya, 2013: 256). Dolayısıyla Okulun önde gelen araştırmacılarından, Mathews, Buzan Waever, Wilde ve Myers gibi araştırmacılar küresel çapta artan güvenlik risk ve tehditleri güvenlik kavramı kapsamında çevresel, toplumsal, ekonomik siyasal boyutları ile açıklamaya çalışmışlardır. Sonuç olarak, Buzan ve Waever'ın öncülük ettiği Kopenhagen Okulu güvenliği, askeri, siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel olmak üzere beş boyutta almış ve sistematik bir şekilde kavramsallaştırmışlardır. Aşağıdaki tabloda (Tablo 1) görüldüğü üzere güvenlik sistematize edilmiş boyutlarıyla yer almaktadır (Brauch, 2008: 6- 8).

Tablo 1. Genişletilmiş Güvenlik Kavramları

Güvenlik Kavramları	Gösterilen (kimin güvenliği?)	Risk altındaki Değer (Neyin Güvenliği?)	Tehdit Kaynağı/Kaynakları (Kimden/Neden Korunma?)
Ulusal Güvenlik [Siyasi, Askeri Boyut]	Devlet	Ulusal Birlik, Kimlik	Diğer Devletler, Terörizm (Devlet Dışı Aktörler)
Toplumsal Güvenlik [Boyutu]	Milletler, Toplumsal Gruplar	Beka, Hayat Kalitesi	(Devletler) Milletler, Göçmenler, Yabancı Kültürler
İnsan Güvenliği	Bireyler, İnsanlık		Devlet, Küreselleşme, Küresel Çevre Sorunları (Gec), Doğa, Terörizm
Çevresel Güvenlik [Boyutu]	Ekosistem	Sürdürülebilirlik	İnsanlık
Cinsiyet Güvenliği	Cinsiyet İlişkileri, Yerli Halk, Azınlıklar	Eşitlik, Kimlik, Dayanışma	Ataerkillik, Totaliter/ Erktekelci Kurumlar (Hükümetler, Dinler, Elitler, Kültür), Hoşgörüsüzlük

Brauch, Hans Günter, (2008).

Yukarıdaki tablolarda görüldüğü üzere, güvenlik kavramının beş boyutta risk ve tehditleri sınıflandırılarak, devletlerin güvenliğinden bireylerin ya da toplumların güvenliğine doğru; milli güvenlik ya da ulusal güvenlikten uluslararası sistemin güvenliğine doğru bir genişleme söz konusudur. Dolayısıyla yeni güvenlik kavramı içerisinde literatüre ve pratiğe yansıyan hali ile bireye ve devlete yönelik tehditleri belli bir tasnife tutularak, askeri tehditlerin dışında ayrıca mutlak askeri olmayan tehditler olarak siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel tehditler olarak sınıflandırılmıştır. Bu tehditler aşağıdaki gibi örneklendirilebilir.

Siyasi tehditler; demokratik ve siyasi sistemlerdeki değişim ve iç siyasi istikrarsızlık, çöken devletler, terörizm, siber terör ve insan hakları ihlalleri, etnik ve dini izolasyon, ırkçılık ve fanatik milliyetçilik akımları, ülke içi şiddet vb. siyasi tehditleri içerir.

Ekonomik tehditler; zengin ve yoksul ülkeler arasındaki farkın giderek artması, uluslararası ekonomik bunalım veya durgunluk, küresel ekonomiyi etkileyen dış ticaret yasaları, iktisadi hizipleşmeler, kara para aklama, pazar ekonomisine potansiyel çatışmalar ve uyuşmazlıklar vs. gibi tehdit ve riskleri içerir. Uluslararası düzlemde devletlerin, dış ticaret politikaları ve sahip oldukları enerji kaynakları, bilim-teknoloji, beşeri kaynakları askeri güçleri kadar önem arz etmektedir. Bu nedenle, ekonomik kapasitelerini güçlü olması için doğal varlıkların kontrolünün elinde bulundurma ve refahın elde edilmesinde önemli rol oynayan bu kaynaklara ulaşabilme gücü ve ayrıca ürünlerin pazarlanabilmesi güvenli piyasanın varlığı devletlerin güvenliği açısından önemlidir (Demiray, İşcan, 2008: 157).

Toplumsal tehditler; azınlık/çoğunluk çatışmaları, etnik ve dini mezhebe bağlı çatışmalar yeni güvenlik boyutları tehdit ve riskleri olarak görülmektedir, Toplumsal güvenlik konusu, Soğuk Savaş sonrası etnik çatışmaların gündeme gelmesi ile toplumsal olayların artması sonucu gündeme gelmiştir (Waewer, 2008: 155).

Çevresel tehditler; iklim değişikliği, toprak ve su kirlenmesi, gıda ve diğer kaynakların yetersizliği, çevresel varlıkların hızlı tükenmesi ile kıt kaynaklar üzerinde çatışma, göç, mülteci sorunu, bulaşıcı hastalıklar, organize suçlar vs. gibi sıralanabilir (Renner, 2006: 11). Kaynak çatışması, küresel felaketlerle ortaya çıkan ve tüm canlıların güvenliğini etkileyen tehditlerin ortaya çıkması ile literatürde yer alan çevresel güvenliğin ortak tanımı bulunmamakla birlikte Uğurlu'ya göre genel anlamda "Çevresel güvenlik; çevresel kaynakların niteliğinde, niceliğinde ve sürekliliğinde oluşabilecek bir değişim; kaynakların ve üretilen ürünlerin adil olarak dağıtılmaması; canlıların yaşama, barınma, üreme ve özgürlük haklarının azalması ya da yok olması" (Uğurlu, 2006: 72) olarak tanımlanmıştır.

Bazı düşünürlere göre, çevresel güvenlik konusu içerisinde çevresel sorunların çoğu güvenlik içine girmemesine karşılık aslında tüm konular biri diğerinin ya nedeni ya sonucu olarak ortaya çıkar. Bu anlamda, Shaw'ın aktardığına göre, Jack Goldstone'a göre güvenlik, basit askeri, ekonomik veya çevresel bir durum değildir. Aslında güvenlik bu öğeler arasındaki etkileşiminden oluşur; Peter Gleick' göre ise güvenlik tehditlerini kaynak ve çevresel sorunların kaynağından oluştuğunu, çünkü bu olgular neticesinde rekabet ve gerginlik sonrasında çatışma meydana geldiğini savunur ve ayrıca Gleick'e göre, çevresel, kaynak, politik faktörler gibi üstü örtülü argümanların birleşmesiyle ulusal ve uluslararası düzeyde şiddet, giderek tırmanmaktadır. Bu durumda değişken çevresel güvenlik tehditlerinin tanımlanması ve analiz edilmesi önem arz etmektedir (Shaw, 1996: 39, 40). Bu bakımdan çevresel güvenlik kavramı ile dünyadaki tüm canlıların yaşayabileceği ve "insanın uygun olmayan şartlardan

arındırılarak yaşamaya elverişli ortamının sağlanması, su, yiyecek barınak, sağlık gibi ihtiyaçlarının dünyadaki her bir bireyden tüm uluslara ve bütün insanlığa doğru genişletilmesi ve güvenli yaşam alanının oluşturulması amaçlamaktadır” (Ak, 2013: 101).

Çevresel güvenlik tehditleri ve sorunların hem nedeni hem de sonucu olarak görebileceğimiz kaynak çatışması üzerinde önemli çalışmaları olan araştırmacı Thomas Homer-Dixon çevresel güvenlik kapsamında çevre ve çatışma konusuna açıklık getirmiş ve çevre ve çatışma ilişkisinin daha çok devletlerarası çatışmadan ziyade bölgesel çatışmaların olabileceğini ve özellikle çevresel çatışmanın çevresel varlıkların azalması ile ekonomik ve politik faktörlerin de etkisi ile bu kaynaklardan zengin gelişmemiş ülkelerde yoğunlaşıp, yaygınlaşacağını savunmuştur (Dalby, 2008: 182,183). Bu çalışmaların odağında kaynak yetersizliği sonucu ortaya çıkan veya çıkabilecek kıtlığın ulusal ve uluslararası seviyede çatışmaya neden olup olmayacağı konusunda araştırma yapan Homer- Dixon ve ekibi sadece çevresel bozulmaları ele almamış olup, nüfus artışı, kaynakların adil dağıtılmadığı kapsamında, sosyal, ekonomik, siyasal temelli çatışmaların olabileceği sonucuna da varmıştır (Dedeoğlu, 2013: 63, 64). Bu sorunsalın karşısında Uğurlu’ya göre, “Kaynak sıkıntısının giderilmesinde devletlerin önünde üç seçenek bulunmaktadır; birincisi, kaynağa olan bağımlılıkları azaltacak ve yerine almasıyla kullanacaklar, ikincisi, kaynağa ulaşma konusunda güç kullanacaklar ya da kaynak kıtlığı yaşayacaklardır”. Üçüncü seçenek olarak kaynağı kullanan ülkelerin kaynağı paylaşma konusunda uzlaşmaya gitmeleridir. Birinci seçenek için, 1970’lerdeki petrol krizi sonrası dünya devletlerinin ve kuruluşların fosil yakıt dışında alternatif enerji arayışları, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji gibi enerji teknolojilerini kurmak ve artırmak örnek verilebileceği gibi, ikinci seçenek için, sömürge tarihinden bu yana güçlü devletlerin çevresel varlıklardan zengin güçsüz devletler üzerindeki hegemonyası örneği ve ayrıca ikinci seçeneğe diğer bir çarpıcı örnek Afganistan’da yaşanan çatışma ve savaş sonrasında ortaya çıkan %80’inden çoğu kırsal alanda yaşayan Afgan halkını etkileyen su, gıda gibi kaynakların neredeyse azalması yok olmasıdır. Üçüncü seçenek olan kaynağı paylaşma konusunda uzlaşma hususunda ise, İsrail ve Filistin su sorunu örnek olarak verilebilir (Uğurlu, 2009: 87,88).

SONUÇ

Güvenlik kavramı, farklı dönemlerde farklı koşullarda ortaya çıkan tehdit ve risklere göre şekillendiği gibi uluslararası ilişkiler disiplini içinde uluslararası teoriler kapsamında tarihsel süreçte değiştiği görülmektedir. Realist kurama göre güvenlik kavramı devletlerin sadece kendi güvenliği ve çıkarları doğrultusunda güç odaklı askeri güvenlik algısı ile sınırlanmıştır. Bunun örneğini I. ve II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemi de dahil devletlerin askeri ve güç odaklı güvenlik politikalarında görmek mümkündür.

I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan idealizm kuramı kapsamında uluslararası sistemde işbirliği ve uluslararası barış için birlikte güvenlik politikalarının izlenmesini öngören “kolektif güvenlik” anlayışı benimsenmiş olsa da bu kavram hemen hemen pratikte uygulanmamıştır. Devletler güç odaklı uluslararası sistemde sürekli çatışmadan yana tavır almışlardır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB arasındaki gerginlik ve biyolojik nükleer silah üretimleri, kullanılan teknoloji ve yaşanan savaşlar ile değişen küresel faktörler ABD ve SSCB tarafında bloklar oluşmuş temel hedeflerinde her blokun güvenliğine ilişkin politikalar benimsenmiştir. Dolayısıyla, bu dönemde nükleer silah üretiminin de olduğu bölgeler arasında iki süper gücün kontrol mücadelesi birçok savaş ve gerginliğe neden olmuştur. Yayılmacı mücadele nedeniyle, iki kutuplu dünyada nükleer, biyolojik silahların küresel boyutta realist güvenlik yaklaşımı ön planda olmuştur.

Diğer bir taraftan tarihsel bir süreçte bakıldığında Wallerstam’ın Dünya Sistem Teorisi temelinde batılı (merkez) ülkelerin 14. 15. Yüzyıllarda başlayan güney (gelişmemiş ülkeler) ülkelerdeki izledikleri güç odaklı sömürgeci politikalarla realist ve özellikle Sanayi Devrimiyle artan sermaye birikimi için pazar arayışları, çevresel varlıkların ölçsüz kullanımı ve iktisadi üretim tarzına bağlı yeryüzünde özellikle son yüzyılda sınırları aşan güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır. Çevresel felaketler, iklim değişikliği, küresel ısınma açlık, yoksulluk gibi çevresel, ekonomik birlikte artan kaynak çatışması, etnik çatışmalar, organize suçlar, terör, mülteci sorunlarla bir devlet artık tek başına baş edememekte olup realizmin askeri güç odaklı politikalar bu hususta çözüm üretmediği gibi bu sorunların kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel süreçte savaşlarda verilen ekonomik kayıp ve askeri harcamaların artması ile uluslararası petrol şokları gibi sınırları aşan büyük sorunların yaşanmasıyla, realizme karşı eleştiriler yükselmiş olup, özellikle Neorealist uluslararası sistemin karmaşık bir yapı olduğu, güvenlik kavramı içerisinde devletin askeri çıkarlarının yanında ekonomik faktörlerinde yer alması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Ayrıca liberaller, uluslararası sistemde askeri güç yerine yumuşak güç kullanılması ve çatışmadan çok işbirliği ile devlet dışı aktörlerin ve şirketlerin bu konuda aktif bir rol almalarının gerekliliği vurgulanmıştır. Diğer taraftan, Kopenhag ekolü ise risk ve tehdit unsurları ile güvenlik kavramını askeri, ekonomik, sosyal, siyasal, çevresel olarak beş boyutta ele alarak sistematize etmiştir. Bu süreçte literatürde, uluslararası birçok politika belgesinde ve politikalarda yeni güvenlik risk ve tehditlere yer verilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

Thinking the State and its sovereignty, security is one of the main concerned area as it determines the international relations. The concept of security formed by international theories according to changing periods and conditions in its historical process.

During the Cold War, state centred and military based Realist approach was active. However, petrol shocks of 1970's, environmental disasters, nuclear disasters have shown us that a nation state alone cannot cop with all those problems as they occur beyond the more than one nation state. Thus, realism stood behind the reality of the changing World. The concept of security has been reevaluated and extended in political, social, economic, and environmental dimension.

The realist theory, which was in the agenda of the World during the Cold War, cannot explain the reality of World security system as the World is becoming more complex. Nation states are becoming more and more dependent to each other. Thus, Neo-realist theory, İnterdependence theory, Marxist theory, Constructivist theory and some critical behaviours have been analysed in order to understand the behaviours of states regarding the energy policies. It has been understood in our analysation that production of energy and energy policies of nations created an important percentage of environmental problems that go beyond the nation state and become a Worldwide problem. Beside, some political clashes all over the World, especially in the Middle East and Latin America, occurred because of the energy crisis. Economic and social problems have also been a routine problem of the World. This article has tried to stress on the reason of this problems and how those problems might probably be solved in the light of theories analysed. It seems quite clear that all those problems mentioned in the article could be solved in some Worldwide organisations beyond the nation state.

KAYNAKÇA

- Balcı, A. (2015). Realizm, Uluslararası İlişkilere Giriş-Tarih, Teori, Kavram ve Konular, Küre Yayınları, İstanbul.
- Balamir, C. B. (2014), Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme, Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2, Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar, (der. Tayyar Arı,), Dora Yayınları, Bursa
- Baysal, B. ve Lülecı, Ç. (2011), Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi. Güvenlik Stratejileri, 22, 61-96. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrj/article/view/5000148022>, (Erişim Tarihi: 06.06.2018)
- Birdişi, F. (2017). Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik Kavramlar-Teori-Uygulama, Seçkin Yay. A.Ş. Ankara
- Brauch, H. G. (2008). "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", Uluslararası İlişkiler, 5(18), 1-47.
- Buzan, B. (2008). "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", Uluslararası İlişkiler, 5(18), 107-123.
- Cazala, M. S. (2014). Eleştirel Kuramda Özgürleşme ve Aydınlanma Düşüncesi, Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2, Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar, (der. Tayyar Arı,), Dora Yayınları, Bursa.
- Ceylan, Şule Şahin, (2006), Francis Fukuyama ve Tarihin Sonu Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(10), 233-252.
- Çaman, E. (Tarihsiz) "Uluslararası İlişkilerde (Neo) Realist Paradigmanın Almanya'daki Gelişimi ve Evrimi", Kindermann ve Münih Okulu The Development and Evolution of (Neo) Realist Paradigmin İnternational Relations: Kindermann And Munich School, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, 2(8), 36-52.
- Çalış, E. ve Özlük, Ş. (2007). "Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapı söküümü: İdealizm-Realizm Tartışması", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18, 225-243.
- Çetinkaya, Ş. (2012). "Güvenlik Algılaması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açılıarı", 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, 2, 241-260
- Çıkrıkçı, T. (2013). "Realizmin Güvenlik Anlayışı ve Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'in Güvenliği", Uluslararası Güvenlik Kongresi (8-9 Ekim 2013) Bildiriler Kitabı, Kocaeli Üniversitesi, ss. 526-540.
- Çiçekçi, C. (2014). Uluslararası Güvenlik Çalışmaları (Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Güvenlik Kuramı) , Kriter Yayınevi, İstanbul.
- Dedeoğlu, B. (2008). Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul.
- Dedeoğlu, Ç. (2013). Güvenliğin Doğası Doğanın Güvenliği, Paraf Yayınları, İstanbul.

- Demiray, M. ve İşcan, İ.H. (2008). “Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 141-170.
- Elmas, M. S. (2013). “Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı: Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik”, USAK Yayınları, Karınca Yayınları, Ankara.
- Harvey, D. (2012). Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm (çev. Eylem Çamuroğlu Çığ ve Ünsal Çığ), *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(50).
- Gözen, R. (2015). İdealizm, Uluslararası İlişkiler Teorileri, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gurcan, M. (2012). “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, *Teoriler Işığında Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Atilla Sandıklı (editör), Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- Karabulut, B. (2011). Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek, Barış Kitapevi, Ankara.
- Keohane, R. O., Joseph S. NYE. (1987), “Power and Interdependence” by International Organization, 41(4), 725-753 Published by: The MIT Press Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2706764>.
- Kolasi, K. (2013). “Soğuk Savaş’ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(2), 149 -179. (Erişim Tarihi: 04.03.2017).
- Kolasi, K., (2014). Eleştirel Teori Ve Güvenlik: Kimin İçin Güvenlik?, *Uluslararası Güvenlik Teorik Değerlendirmeler*, Emre Çıtak ve Osman Şen (der.), Avcılar Plast. San. Tic. Ltd. Şti, Tarcan Matbaası, İstanbul, (Erişim Tarihi: 04.03.2017).
- Küçük, M. (2015). “Marksist Teoriler”, *Uluslararası İlişkilere Giriş-Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, (editörler: Şaban Kardeş, Ali Balcı), Küre Yayınları, İstanbul.
- Kalkan Küçüksolak, Ö. (2012). Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması, *Turan Strateji Araştırmalar Merkezi (TURAN-SAM)*, 4(14), 202-208.
- Kupchan, C. A., (1995), “The Promise of Collective Security”, *International Security*, 20(1), 52-61. The MIT Press Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2539215>.
- Kurubaş, E. (2015). “Dünya Politikalarının Dönüşümü ve Uluslararası İlişkiler Çağı”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, (editörler: Şaban Kardeş, Ali Balcı), Küre Yayınları, İstanbul.
- Lerner, M. (1950), “Prens ve Söylevler”, *Newyork Random House, bölümler: XII, XIII, XV, XVII and XXV, Türkçesi: Machivelli, Prens, (1994)* (çev. Nazım Güvenç), İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, ss..86-91,92-96, 100-101,105,108., İstanbul,
- Howard W., Wright M. and Evans T. (2007). *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*, Siyasal Yayınevi, Ankara, ss: 103-119.
- Machievelli, N. (1994), “Prens”, (çev. Nazım Güvenç), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Mcneill, W. H. (2008). Dünya Tarihi, (çev. Alaeddin Şener), İmge Yayınları, İstanbul.
- Meşjasz, C. (2004). “Security as an Analytical Concept”, Paper presented at the 5th Pan-European conference on International Relations, in The Hague, Cracow University of economics, Cracow, Poland.
- Martin, L. G. (2000). Ortadoğu’da Ulusal güvenlik: Bütünsel Bir Yaklaşım Doğru, Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik, Yeni Yönelimler (der. Augustus Richard Norton), çev. Ceylan Tokluoğlu, Büke Yayınları.
- Miş, N. (2011), “Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenikleştirilmesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 345-381. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000049793/5000047080>, (Erişim Tarihi: 06.06.2018).
- Oğuzlu, T. (2015). “Liberalizm”, *Uluslararası İlişkilere Giriş- Tarih, Teori, Kavram ve Konular, Uluslararası İlişkilere Giriş*, (editörler: Şaban Kardeş, Ali Balcı), Küre Yayınları, İstanbul
- Okur, M. A. ve Ongur, A. H. (2015). Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Der. R. Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Örmeci, O. (2015), “Ukrayna Krizi ve Rusya’nın Batı ile Satrancı”, <http://politikaakademisi.org/ukrayna-krizi-ve-rusyanin-bati-ile-satranci/>. (Erişim Tarihi: 11.10.2015).
- Özcan, M. (2013). “Birey, Devlet ve Sistem Açısından Uluslararası Güvenlik”, *TUIÇ Akademi*, www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/diger/4334, (Erişim Tarihi: 22.02.2014).

- Özdemir A. D. (2014). "Marksizm ve Güvenlik", *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik, Teorik Değerlendirmeler*, Emre Çıtak, Osman Şen, (der.), Tarcan Matbaası, İstanbul, ss: 47-65.
- Özpek, B. B. (2015). "Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, R. Gözen İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sandıklı, A. ve Kaya, E. (2012). "Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış", *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 133-165., İstanbul.
- Sandıklı, A. ve Emeklier, B. (2012). "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, ss.3-71, İstanbul.
- Sandıklı, A. ve Kaya, E. (2013). "Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 12(23), 59-79.
- Şatana, N. ve Özpek, B. B. (2010). "A.B.D ve Türkiye'de Geçmişten Günümüze Güvenlik Çalışmaları", *Ortadoğu Etütleri*, 2(2), 75-114
- Şen, O. (2014). *Klasik Realizmin Güvenliğe Bakışı ve Kökenleri*, (Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorik Değerlendirmeler (der. Emre Çıtak, Osman Şen), Tarcan Matbaası, İstanbul.
- Tuna, G. (2003). *Küresel Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Tehditler: Yeni Güvenlik*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Uğrasız, B. (2003). "Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 139-145.
- Uğurlu, Ö. (2009). "Türkiye'de Çevresel Güvenlik Bağlamında Sürdürülebilir Enerji Politikaları", *Örgün Yayınevi, Bilim Dizisi*, İstanbul.
- Ülger, İ. K. (2002). "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Arka Planı, Oluşumu ve Temel Anlaşmazlık Konuları", Editörler: Rafet yinanç, Hakan Taşdemir (der.), *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 83-112.
- Waewer, O. (2008). "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 151-178.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*, Addison- Wesley Publishing Company, United States of America, (Erişim Tarihi: 22.05.2016).
- Wendt, A. (1995). "Constructing International Politics", Published by: The MIT Press, Stable. <http://www.jstor.org/stable/2539217>, Source: *International Security*, 20(1),71-81, (Erişim Tarihi: 22.05.2016).
- Wicks, M. (2009). "Energy Security: A National Challenge in a Changing World", BIS Publications Orderline, www.decc.gov.uk, Published by the Department of Energy & Climate Change, (Erişim Tarihi: 04.03.2015).
- Wiggershaus, R. (1995). *The Frankfurt School: Its History, Theories and Political Significance*, çev. Michael Robertson, MIT Press Massachusetts, USA. <https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id>. (Erişim Tarihi: 02.02.2015).
- Wolfers, A. (1952). "National Security" as an Ambiguous Symbol *Political Science Quarterly*, 67(4), 481-502.
- Yalvaç, F. (2015), "Eleştirel Teori", *Uluslararası İlişkilere Giriş- Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, (editörler: Şaban Kardaş, Ali Balcı), Küre Yayınları, İstanbul